ERKEN MODERN DÖNEMDE

OSMANLIDA İSYAN ALGISI

Birol Gündoğdu

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1963
KÜLTÜR SERİSİ: 1064

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-514-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Düzelti: M. Bilal Erimez

Kapak Künye Bilgisi: Feridun Ahmed Bey'in Topkapı Sarayı-Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu'na ait H. 1524 envanter numarası ile kayıtlı *Hünernâme* (II. Cilt) isimli yazma eserin 294a numaralı sayfası [Sultan II. Selim rahmetli babasının ardından dua ederken] T.C. Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına aittir.

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: VİZYON BASIMEVİ KAĞITÇILIK
MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No:1/Z
Beylikdüzü/İSTANBUL Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika No: 52098

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2023

Birol Gündoğdu: 1979'da Giresun'un Bulancak ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1997 yılında lisans eğitimi için Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümüne girdi. 2002 yılında lisans öğrenimini bitiren yazarımız aynı yıl Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümünde Avrupa Tarihi alanında burslu yüksek lisans yapmaya hak kazandı. Burada 2005 yılında "The Meanings of the Terms Used for the Muslims in the Accounts of the First and Third Crusade" başlığı altında yüksek lisans tezini tamamladı. Sonrasında Toronto Üniversitesi Yakın ve Orta Doğu Çalışmaları Ana Bilim Dalında doktora bursu kazanarak doktora çalışması için Kanada'ya yerleşti. Toronto Üniversitesinde bir yandan Osmanlı tarihini ana bilim dalı olarak çalışırken diğer yandan ise Doğu ve Batı çatışması ile İslam tarihi alanlarında da yan dallar yaptı. 2012 yılı sonunda doktora çalışmasını "Ottoman Construction of Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising" adlı tezi ile başarı ile tamamladı. Yazarımız Bilkent Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak başladığı eğitmenlik hayatını Kanada'daki Toronto ve McMaster Üniversitelerinde araştırma görevlisi ve eğitmen olarak devam ettirdi. Doktora öğrenimini tamamladıktan sonra ise 2013-2016 yılları arasında Almanya'da hem Tübingen Üniversitesi İslam Teolojisi Merkezinde İslam tarihi üzerine hem de Gießen Üniversitesinde Cumhuriyet ve Osmanlı tarihleri alanlarında öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bir dönem Avrupa İslam Üniversitesinde yine İslam Tarihi dersleri de veren yazarımız, 2018 yılının sonlarından bu yana Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Yazarımızın saygın dergilerden çıkmış birçok İngilizce, Almanca ve Türkçe makaleleri ile kitap eleştirisi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 11
ÖN SÖZ 13
GİRİŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM: SÜNNİ İSLAM DÜNYASINDA DEVLETE KARŞI İSYANLARIN MEŞRUİYET SORUNU 23

İKİNCİ BÖLÜM: ERKEN MODERN DÖNEMDEKİ OSMANLI İSYANLARINA GENEL BAKIŞ 37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DİNÎ YA DA İDEOLOJİK MAHİYETLİ İSYANLAR
3.1. Dine ya da Devlete Karşı: Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal (1420) 41
3.2. "Ortodoks" ve "Heterodoks" Safların Belirginleşmesi: Şahkulu (1511) 51
3.3. Kıyamı Güdük, Adı Büyük: Şeyh Celal (1519) 59
3.4. Zirveden Yere: Kalender Şah (1527) 62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KİŞİSEL YA DA AİLESEL KAYNAKLI İSYANLAR
4.1. Siyasi Yönetimde Meşruiyet Sorunu: Karamanoğulları 67
4.2. Gücünü Güçsüzlüğünden Almak: Cüneyd Bey (1424) 78
4.3. İktidar Mücadelesi ya da Ayaklanma: Candaroğulları 84
4.4. Şikeste mi "Hain" mi?: Mısır Valisi Ahmed Paşa (1524) 94
4.5. Bir Bağımsızlık Mücadelesi: Canbolatoğlu Ali Paşa (1607) 98
4.6. Menfaatince Kıyam: Kalenderoğlu Mehmed (1608) 106
4.7. Dava ve Devlet Adamı: Abaza Mehmed Paşa (1622) 112
4.8. Sahte Kahraman Eşkıya Başı: Birgili Cennetoğlu (1624) 123
4.9. İsyankâr Sadrazam: Hüsrev Paşa (1632) 127
4.10. İşinin Ehli Devlet Adamı ve Asi: İlyas Paşa İsyanı (1632) 132
4.11. Film Gibi Hayatlar: Maanoğlu Fahreddin (1635) 141
4.12. İdealist ya da Hayalperest: Varvar Ali Paşa (1647) 148
4.13. Memuriyetin Vazgeçilmez Cazibesi: Katırcıoğlu Mehmed (1648) 159
4.14. Devlet Adamlığından Eşkıyalığa: Abaza Hasan Paşa (1648) 166

BEŞİNCİ BÖLÜM: OSMANLI ASKERÎ İSYANLARI
5.1. Fatih Olmadan Muktedir Olunmaz: 1446 Yeniçeri İsyanı 181
5.2. Yeniçeriler ve Taht Oyunları: II. Bayezid (1481) 192
5.3. Yavuz Askerden Yavuz Selim'e: I. Selim (1514) 195
5.4. Cihan Askeri, Cihan Padişahına Karşı: I. Süleyman (1525) 199
5.5. İsyan Çıkartan Padişah: II. Selim (1566) 200
5.6. Şehzadenin Sünnet Töreni ve Pandora'nın Kutusu: III. Murad (1582) 205
5.7. Kariyerim Kıyam: III. Mehmed (1594) 210
5.8. Padişahım Yok Yaşa!: II. Osman (1622) 214
5.9. Atanan Memurdan Yöneten Sultana: IV. Murad (1632) 233
5.10. Kendi Sonunu Getirmek: Sultan İbrahim (1648) 243
5.11. Kimin İktidarı?: IV. Mehmed (1656 ve 1687) 263
5.12. "İktidar Ne Boşluk Ne de Şerik Kabul Eder!": II. Mustafa (1703) 276
5.13. "Padişah Yapan Kişiler Asla Yataklarında Ölmezler!": III. Ahmed (1730) 290
5.14. Eşitler Arasında Yenisi: I. Mahmud (1731 ve 1740) 308

ALTINCI BÖLÜM: KİŞİSEL TERCİHLERİN ÖNEMİ: BENİM EN BÜYÜK KUTSALIM ÇIKARIM....317

SONUÇ....325
KAYNAKÇA....351
ARŞİV BELGELERİ....351
BİRİNCİ EL KAYNAKLAR....351
İKİNCİ EL KAYNAKLAR....357

DİZİN....367

ÖN SÖZ

Osmanlı tarihine baktığımızda genelde isyanlar, özelde ise askerî ayaklanmalar büyük bir ilgi odağı olmuştur. Bugüne kadar ağırlıklı olarak yapılan ise Osmanlı tarihçilerinin her birinin kendi ilgi alanıyla ilinti olarak belirli ayaklanmaların üzerinde durmasından ibarettir. 2012 yılında tamamladığım 1770 Mora İsyanı'na dair doktora çalışmam da bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.[1] Söz konusu çalışmamın hazırlanış aşamasında, erken modern dönemde Osmanlı isyanlarına dair ciddi bir eksikliğin ve genel bir analizin yetersizliğini fark ettim. Tezimin temelini oluştururken oldukça istifade ettiğim Palmira Brummett[2] ve kısmen Virginia Aksan'ın[3] kaleme aldıkları öncü makaleleri ile Jane Hathaway'in önderliğindeki yabancı kitap düzenlemeleri[4] bir kenara bırakıldığında Osmanlı ayaklanmalarının akademik bir bütünsel çalışma şeklinde hakkıyla ele alınmadığı da ortadadır. Bu hususta Türkiye'de yayımlanan bütünleyici oldukları iddiası ile yola çıkmış birçok kitap olmakla beraber bunlarda, ya içerik olarak akademik kriterler pek dikkate alınmamış ya da sadece yine askerî isyanlar gibi belli başlıklara odaklanmaları nedeniyle kapsayıcı olmaktan uzak bulunmaktadırlar.[5]

Bütün bunlar göz önüne alındığında daha önceki çalışmalarımda eksikliğini fazlasıyla hissetmiş olduğum ve bugün de söz konusu boşluğun henüz doldurulamadığı bir alanda bu kitabın yazımını üstlenmekteyim. Diğer taraftan çalışmamı sadece erken modern dönem Osmanlı İmparatorluğu ile sınırlandırmış bulunmaktayım. Gerek on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış ayaklanmalar üzerine yaptığım kapsamlı arşiv çalışmalarım gerekse Osmanlının kuruluşundan itibaren dile getirilen isyanlar üzerine yazılmış birinci ve ikinci kaynakların analizi sonrasında bu tür kapsayıcı bir çalışmanın bizlere yeni pencereler açacağına şüphe yoktur. Bu dönemde ortaya çıkmış ayaklanmaların çoğu zaman birbirinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmesi pek de doğru değildir. Zira yaptığımız araştırmalar bunların belirli başlıklar altında sınıflandırılmasının hem mümkün hem de daha anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada özellikle eksikliğini hisset-

---

1 Birol Gündoğdu, "Ottoman Constructions of the Morea Rebellion,1770s: A Comprehensive Study for Attitudes to the Greek Uprising" (Toronto Üniversitesi, 2012).

2 Palmira Brummett, "Classifying Ottoman Mutiny: The Act and Vision of Rebellion," *Turkish Studies Association Bulletin* 22, (1998).

3 Virginia H. Aksan, "Mutiny and the Eighteenth Century Ottoman Army," *Turkish Studies Association Bulletin* 22, (Bahar 1998).

4 Jane Hathaway, ed. *Rebellion, Repression, Reinvention: Mutiny in Comparative Perspective* (Westport: Praeger, 2001); Jane Hathaway, ed. *Mutiny and Rebellion in the Ottoman Empire* (Wisconsin: University of Winconsin-Madison, 2002).

5 Erhan Afyoncu, Uğur Demir ve Ahmet Önal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013).

tiğimiz husus, Osmanlı devlet aklının ayaklanmalarla mücadele ederken izlediği sistematiğin henüz ortaya konulmamış olmasıdır. Kitabımda açığa çıkarmaya çalışacağım bu sistematiğin tüm dinamikleri Fransız Devrimi'ni takip eden yıllarda kökten değişikliğe uğramıştır. Yukarıda belirttiğim gerekçelerle eksikliğini devrim sonrası içinde hissettiğimiz böyle bir konunun ayrı bir kitap olarak ele alınmasının daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Yaklaşık 400 yıllık bir dönemi kapsayacak olan böyle bir çalışma, hiç şüphesiz oldukça fazla kaynak erişimine ve bunların hakkıyla incelenebilmesi için uzun bir çalışma zamanına ihtiyaç duymuştur. Üç yılı aşan bütün bu çalışmalarım sırasında her şeyden önce benden desteğini bir an olsun eksik etmemiş biricik eşim Birsen Gündoğdu'ya çok teşekkür ediyorum. Yine tüm aile bireylerine ve özellikle de sevgili abim Adem Gündoğdu ve kıymetli ablalarım ve kız kardeşim Hatice Çırak, Fatma Bodur ve Elif Gündoğdu Yüksel'e de teker teker teşekkür etmek isterim. Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin sunabildiği kısıtlı imkânlara rağmen akademik çalışmalarım için ihtiyaç duyduğum gerekli ortamı bana sunan değerli üniversite yönetimine minnettarım. Özellikle de bir abi olarak sevdiğim ve saydığım Prof. Dr. Ünal Kılıç'ın bu zorlu süreçteki kişisel teşvik ve yardımları için kendisine şükranlarımı belirtmek isterim. Yine Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde bulunan akademisyen arkadaşlarıma beni gurbet ellerde garip bırakmadıkları için ayrı ayrı müteşekkirim. Son olarak ise doktoramın nihayetinde yaşadığım büyük zorluklar karşısında benden gerek kişisel desteğini gerekse akademik çalışmalarımı devam ettirebilmem için ihtiyacını duyduğum psikolojik motivasyonu esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Victor Ostapchuk'a da minnettarlığımı burada dile getirmek isterim.

Dr. Birol GÜNDOĞDU
Waghäusel, Temmuz 2022

GİRİŞ

Mevcut meşru (ya da gayrimeşru) yönetime karşı başkaldırarak onu devirmeye yönelik girişimler insanlık tarihinde hem oldukça sık görülen hem de akademisyenler tarafından araştırılagelen konular olagelmiştir. 600 yılı aşkın oldukça uzun bir maziye sahip Osmanlı Devleti içinde aslında söz konusu durum hiç de farklı değildir. Her ne kadar devletin yüzyılları aşan tarihinde kayda değer görülüp kaynaklarda yer alan ayaklanmalar gerçek sayıların altında olsa bile incelenmeye değer bulunup bir şekilde arşivlerde yer bulmuşların miktarı azımsanamayacak kadar büyüktür. Beklenileceği üzere mevcut kaynaklar ışığında Osmanlıdaki isyanların önemli bir bölümü öyle ya da böyle birçok araştırmanın zaten konusu olmuştur. Bu çalışmaların önemli bir kısmı akademik bir değer taşımakla beraber hiç azımsanmayacak bir bölümü ise daha ziyade ideolojik ya da kurgusal bir tabana dayandırılarak kaleme alınmıştır. Çıkış noktası her ne olursa olsun toplamda oldukça büyük bir külliyatı oluşturan bu eserler ne toplu olarak ciddi manada ele alınmış ne de mevcut başkaldırılar arasındaki benzerlikler veya farklılıklar yeterince analiz edilebilmiştir. Bu türden bir çalışmanın kapsamının kaçınılmaz olarak genişliğinin yanı sıra araştırmada ihtiyaç duyulacak kaynaklara erişimdeki büyük sıkıntıların varlığı dikkate alındığında bu pek de şaşırtıcı değildir. Fakat günümüz tarihçiliğinin sunduğu yazılı kaynaklara daha rahat ulaşabilme imkânlarının yanı sıra dijital dünyanın son yirmi yılda bizlere sağladığı devrimsel devinim böyle bir çalışmanın yapılabilmesini günümüzde artık mümkün kılmaktadır.

Bu konuda beni uzun vadede bir çalışma yapmaya teşvik eden amillerin başında 2005-2012 yılları arasında Toronto Üniversitesinde sürdürdüğüm doktora çalışmam gelmektedir. 1770 yılında Osmanlı Morası'nda gerçekleşmiş bir ayaklanmayı ele aldığım tezimin ön çalışmaları esnasında o güne kadar Osmanlıda isyanlar konusunu bir şekilde ele almış hemen hemen tüm kitap ve makaleleri inceleme imkânı buldum. Bu eserler tarafından kullanılan gerek birinci el gerekse ikinci el kaynaklardaki benzerlikler oldukça dikkate değerdi. Her ne kadar konular, olaylar, kişiler ve ayaklanmaların vuku bulduğu zamanlar birbirlerinden oldukça farklılık göstermiş olsalar bile Osmanlı Devleti'nin zaman içerisinde başkaldırılar konusunda belli bir metodoloji geliştirdiği anlaşılıyordu. Özellikle doktora tezim sırasındaki arşiv çalışmalarının mahiyetinin diğer ayaklanmalardakilerle oldukça örtüşüyor olması benzer öngörülerimi teyit etmekteydi. Bütün bunlar bana, Mora İsyanı sırasında devletin takındığı tavrın aslında çoktandır benzer ayaklanmalara karşı geliştirilmiş ve oldukça uzun bir süredir zaten uygulanmakta olan devlet aklının bir parçası olduğunu göstermiş oldu. Ayaklanmalar, farklı kategoriler altında incelendi-

ğinde Osmanlı devlet aklının başkaldırıları kendisine göre sınıflandırdığı ve mücadelesini daha ziyade bu sınıflandırma üzerinden sürdürdüğü anlaşıldı. Neticede başlangıçta sadece 1770 Mora İsyanı için çıktığım yolculuğuma Osmanlı isyanlarının kapsamlı bir tasnif ve analizinin yapılması ile devam ettim.

Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bugün dahi erken modern dönem Osmanlı isyanları üzerine yapılmış kapsayıcı bir çalışmanın olmayışının sebeplerini daha iyi anlamaya başladım. Her şeyden önce mevcut kaynaklarda yer yer ortaya çıkan büyük sessizliğin yanı sıra isyana katılanların, olayları açıklarken takındıkları öznellik bu duruma önemli bir sebep teşkil etmektedir. Zira araştırmaya tabi tutulmuş her bir isyanın Osmanlı Devleti'nin işleyişinin sanki tam merkezinde yer alıyormuş gibi tasavvur edilip anlatılması çoğu zaman abartılı sonuçlara varılmasına sebep oldu. Fakat sayıları yüzleri bulan ve ayaklanmalara katılan asiler ile onlarla mücadele eden devlet adamlarının başvurdukları yöntemler incelendiğinde birçok açıdan birbirinin tekrarından başka bir şey olmadığı anlaşılıyordu. Bu bağlamda gerek asiler gerekse onları kontrol altına almaya çalışan devlet aklı, onlarca ve hatta yüzlerce yıldır zaten takip edilmekte olan sistemlerin kopyacılığından başka bir şey değildi. Ama bu, basit bir kopyacılığın çok ötesinde, içerisinde çeşitli ve yer yer oldukça karmaşık karar mekanizmalarını barındıran bir sistematikti. Yani ayaklanmalar üzerine yaptığımız analizler, Osmanlı Devleti'nin, isyanları daha en başından belirli sınıflara ayırdığını ve mücadelesini de bu sınıflandırmaya göre sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Buna göre her ne kadar devlete başkaldırılar ortak birtakım özellikleri paylaşsalar da Osmanlı Devleti'nin bunlara karşı tutumu isyanın mahiyetine göre önemli farklılıkları içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda daha en başından itibaren erken modern dönem Osmanlı isyanlarını belirli başlıklar altında kategorize etmenin ve onları bu çerçevede değerlendirmenin daha sağlıklı olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu kapsamlı çalışma, aynı zamanda Osmanlı kıyamlarına dair genel kabul gören bazı yaklaşımları sorgulayıp onları yeniden gözden geçirmeyi de amaçlamaktadır. Örneğin Osmanlıda askerî ayaklanmaların her yüzyılda hanedanlık üzerinde etkileri değişiklik göstermiştir. Bu bağlamda on dördüncü ve on altıncı yüzyıllar arasında genellikle Osmanlı Devleti'nin isyanları bastırmadaki başarısı ön planda tutulurken, on yedinci yüzyıl ve onu takip eden dönemlerde ise (özellikle II. Osman'ın katledilmesinden sonra) sürekli hanedan mensuplarının aleyhine artarak devam eden bir güç kaybına vurgu yapılmaktadır. Klasik kuruluş, yükselme ve gerileme tarih anlatımıyla da uyumlu bu söylem, pratikte gerçeği tam olarak yansıtmaktan ise oldukça uzaktır. Basit bir istatistikten yola çıkacak olursak, Osmanlı tarihindeki 36 padişahtan 12'sinin görevlerini ve hatta canlarını, yapılan askerî darbeler neticesinde kaybettiklerini biliyoruz. Bunlardan on altıncı yüzyılda sadece II. Bayezid'in

tahtından feragat etmeye zorlanması (ve bazılarına göre sonradan zehirlenmesi) bir kenara bırakılacak olursa, yükselme dönemi genelde suhuletle atlatılırken on yedinci yüzyılda I. Mustafa (iki kere) ve IV. Mehmed'in tahtı bırakmaya mecbur edilmeleri ve II. Osman ve Sultan İbrahim'in ise öldürülmeleri dikkat çekicidir. On sekizinci yüzyıla geldiğimizde ise görevlerinden uzaklaştırılan Padişahlar II. Mustafa ve III. Ahmed ile bu durum ikiye düşmüş olup bunlardan hiçbirinin katledilmediğini görmekteyiz. Bunu on dokuzuncu yüzyılda dört padişahtan üçünün öldürülmesi (III. Selim, IV. Mustafa ve Sultan Abdülaziz) ve birinin görevden uzaklaştırılması (V. Murad) takip eder. Yine yirminci yüzyılda II. Abdülhamid'in görevden el çektirilmesi (1909) ile Vahdettin'in, her ne kadar devlet tamamen yıkılmış olsa da İngiltere'ye kaçmaya zorlanması da (1922) gösteriyor ki imparatorluğun varlığını sürdürmesi durumunda dahi padişahların makamlarını koruma olasılıkları gittikçe azalacaktı. Kaldı ki ileride ayrıntılarıyla vereceğimiz örneklerde daha net anlaşılacağı üzere yükselme dönemi olarak adlandırılan dönemin de kendi içerisinde yer yer devletin bekasını tehlikeye atan büyük kargaşaları da barındırdığı açık bir gerçektir. Bütün bunlar genel kabulün aksine Osmanlı hanedan mensuplarının, yerleşmiş askerî kadro karşısında yer yer artan ve yer yer azalan güç dengesi içerisinde bulundukları ve bu durumun Osmanlı tarihinin kuruluş, yükselme ve gerileme kavramlarıyla açıklanması ile örtüşmediği görülmektedir. Burada yüzeysel bir değerlendirme ile askerî isyanlarda gözlemlediğimiz bu tür eğilimlerin diğer Osmanlı ayaklanmaları için de olabilecekleri gerçeği bundan sonraki çalışmalara ışık tutacak önemdedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda erken modern dönemdeki Osmanlı isyanlarının tekrar gözden geçirilerek analiz edilmesinin gerekliliği ortadadır.

Son olarak, araştırma kapsamının Osmanlının kuruluşundan yaklaşık olarak on sekizinci yüzyılın dördüncü çeyreğiyle sınırlı tutulmasının irdelenmesinde fayda vardır. Her şeyden önce 1789 Fransız Devrimi'ni takip eden yıllarda milliyetçilik akımlarının etkisiyle Osmanlıda ortaya çıkmış isyan girişimlerinin artık neredeyse tamamen (çoğunlukla da bilinçli bir şekilde) etnik temellere dayandırıldığı bir döneme giriyoruz. Bu yeni durum, kaynakların gerek Osmanlı ayaklanmalarına yaklaşımlarını gerekse söylemlerini neredeyse tamamen değiştirmiştir. Hatta bunun da çok ötesine gidilerek her ne kadar tamamen anakronik olsa dahi bu yeni algının ihtilalin öncesini dahi kapsayacak şekilde sonradan daha da genişletilmeye çalışıldığı örneklerle ispatlanmıştır.[1] Dolayısıyla özellikle on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında Osmanlıda çıkmış

[1] 1770 Mora İsyanı üzerine yaptığım çalışmalarda milliyetçi kavramlarla bu ayaklanmanın açıklanmasının mümkün olmadığı ve bu türden girişimlerin arşiv belgelerinde herhangi bir karşılığının bulunmadığı ortaya konulmuştur. Gündoğdu, "Ottoman Constructions of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study for Attitudes to the Greek Uprising," s. 193-199 ve 249-258.

ayaklanmalara dair retorik, biraz da abartılı bir şekilde kökünden değişmiştir. Bu hâliyle ise erken modern dönem Osmanlı isyanlarına dair yapılabilecek sınıflandırmalar ya anlamsız ya da yetersiz kalmıştır. Aslında bu, bizim, erken modern döneme dair bu kitapta yaptığımız açıklamaları tamamen hükümsüz hâle getirmeyecek olmakla beraber bir ayrıma gitmeyi gerekli kılmaktadır. Osmanlı modern dönem isyanları bizim burada en az inceleyeceğimiz erken dönem kadar sınıflandırma ve analize muhtaç olmakla beraber apayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Bu çalışmanın ortaya koyacağı metodolojinin, bahsi geçen Osmanlı modern dönem ayaklanmaları üzerine yapılacak sonraki çalışmalara da ışık tutup katkıda bulunacağı şimdiden öngörülebilir.

Osmanlının erken modern dönemi ve bu dönemde isyanlara müdahalesi üzerinde durmadan önce, bir İslam devleti olarak Osmanlı İmparatorluğunun kararlarını etkileyebilecek müktesebatı bilmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla kitabımızın ilk bölümünde Osmanlı öncesi İslam dünyasında ortaya çıkmış başkaldırıların genel hatlarıyla nasıl değerlendirildiğine ve onlarla ne şekilde mücadele edildiğine bakacağız. Osmanlı Devleti, ayaklanmalar karşısındaki tutumunu her ne kadar ağırlıklı olarak kendi normları içerisinde belirlemiş olsa da söz konusu normların daha önceki İslam devletlerinin uygulamalarından tamamen bağımsız olduklarını düşünmek yanlış olacaktır. Her alanda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu burada da (yer yer oldukça sözde kalmış olsa da) kendisinden önceki İslam devletlerinin uygulamalarını ya da söylemlerini dikkate almaktan geri durmamıştı. Benzer durumu Osmanlı aleyhinde isyan eden asiler için de rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu noktada özellikle Osmanlı öncesi İslam dünyasında ayaklanmaların ne zaman meşru kabul edildiği ve asilere karşı nasıl müdahale edilmesinin gerektiği kavramları üzerinde durulacaktır. İslam dünyasının içerisinde bulunduğu zamanın şartlarına göre önemli değişikliklere uğrayan bu fikirler, hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'ni de etkileyecekti. Bilinmesi gereken önemli bir nokta da Osmanlı Devleti'nin Sünni ekolün bir mensubu olması hasebiyle burada sadece Sünni imamların, isyanın meşruiyeti üzerine yaptıkları, yaygın kabul gören görüşler göz önünde bulundurulacaktır. Zira Osmanlı Devleti'nin Şiiliği hak bir mezhep olarak kabul etmediği bir noktada bu mezhep ulemasının isyanların meşruiyeti hususunda düşüncelerini dikkate aldığını ya da söz konusu düşünceleri önemseyerek hareket edebileceğini düşünmek yanlış olur.

Osmanlı öncesi Sünni İslam dünyasının devlet ile asiler arasındaki ilişkiyi nasıl tanımladığını ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra kitabımızın ikinci kısmı için asıl konumuz olan erken modern dönem Osmanlı Devleti'ne dönüyoruz. Osmanlılar, kendilerine karşı yapılan başkaldırılar konusunda sessiz kalmayarak mevcut İslami müktesebatın üzerine kendi fikir ve yorumlarını da koymuşlardır. Burada Osmanlı aydınlarının ayaklanmaları birbirinden tamamen bağımsız olmamakla beraber üç ana kategori içerisinde değerlendirdik-

lerine şahit oluyoruz. Eserimizde de erken modern dönem Osmanlı isyanları bu üçlü sınıflandırma içerisinde, her biri kendi içinde kronolojik bir sırayla ele alınmaktadır. Burada her ne kadar Osmanlı devlet aklının, yazılı ve açık bir tasnife gitmemiş olmakla beraber belirli ayaklanmalara müdahale ederken benzer yöntemleri izlediği gerçeğinden yola çıkıyoruz. Birazdan sıralanacak bu kategoriler arasındaki geçişler ya da ortaklıklar her şeyi ile tümden ortadan kalkmış değillerdir. Buna rağmen bir kategori altında toplanmış isyanların kendi içerisinde kesişim noktalarının hem daha anlamlı hem de sürdürülebilir bir birlikteliği sergiledikleri kanaatindeyiz.

İlk olarak dinî ya da ideolojik temellere dayandırılan isyanlar üzerinde duracağız. Burada özellikle Osmanlının yönetimde nispeten daha esnek olduğu ve oldukça farklı insan topluluklarını bir potada eritebildiği Kuruluş Dönemi sonrasında çıkmış isyanlara ağırlık vermekteyiz. Bunun bir tercihten ziyade erken dönem Osmanlı tarihine dair kronik bilgi ve kaynak yetersizliğinden ileri geldiğini belirtmeliyiz. Üzerinde kısmen daha fazla bilgiye sahip olduğumuz isyanlar, daha ziyade Osmanlının Fetret Devri ve sonrasını kapsamaktadır. Bu dönem ise on dördüncü yüzyılın aksine Osmanlı Devleti'nin yönetimde farklı gerekçelerle kemikleşmeye ve sınırları daha da netleşmeye başlayan Ortodoks bir anlayışa geçiş sürecine denk gelmektedir. 1402 Ankara Savaşı sonrasında yaşanılan büyük buhran ve onu takip eden, doğuda yükselen Şii Safevi tehdidi, Osmanlı Devleti'ni kuruluş felsefesinden uzaklaştırmıştır. Bu da yeni devletin daha önce hiç olmadığı kadar ideolojik sınırları belirlenmiş bir anlayışı benimsemesine ve bunu salahiyeti altındaki reayaya dayatmasına yol açtı. Burada Osmanlı Devleti, kendisine oldukça yakın ve Türk-İslam dünyasında daha önce başarılı bir uygulanma imkânı bulmuş Nizâmülmülk'ün siyasi tercihleri ile Gazâlî'nin öğretilerini rehber edinmişti. Bu yeni anlayış, kısa bir sürede ilmiyede Ahi teşkilatı bünyesinde yer alan erenlerin heterodoks temelli faaliyetlerinin yerini medrese eğitimi görmüş ulemanın Ortodoks İslami öğretisinin almasına sebep oldu. Bu köklü değişimin, Osmanlı aleyhinde bir müddet sonra ortaya çıkacak ve bahsedeceğimiz başkaldırılar için gerekli insan kaynağını temin ettiği söylenebilir. Sebebi ne olursa olsun, oluşturulmaya çalışılan bu yeni ideolojik sınırlar kısa bir süre sonra heterodoks İslam'ın hamiliğini üstlenecek Safevilerin de bölgede artan gücüne paralel olarak daha da netleşmeye başladı. Bu şartlar altında ortaya çıkacak dinî veya ideolojik isyanlar karşısında Osmanlı devlet aklının takındığı yeni tavır, birbiri içerisinde tutarlı ve anlaşılabilir birçok ortak özelliği de bünyesinde barındırmaktaydı. İşte söz konusu bu ortaklıklar "Dinî ya da İdeolojik Mahiyetli İsyanlar" başlığı altında kronolojik olarak bir arada değerlendirilecektir.

Ayaklanma sınıflandırmamızın ikincisini oluşturan "Kişisel ya da Ailesel Kaynaklı İsyanlar", isminden de anlaşılacağı üzere çok çeşitli gerekçelere veya temellere dayanmaktadır. Burada bir araya topladığımız ayaklanmaların ortak

çıkış noktası ise kişilerin dinî ya da ideolojik gerekçelere dayanmaksızın kendi ya da mensubu oldukları ailelerin çıkarlarını korumak maksadıyla yola çıkmış olmalarıdır. Beklenileceği üzere bu tür başkaldırılarda hedeflenenler de kendi içlerinde oldukça büyük ve önemli farklılıklar arz etmektelerdir. Burada isyanların çıkış noktası bir şekilde asilerin maruz bırakıldıklarını düşündükleri bir haksızlığın giderilmesinin yanı sıra oldukça büyük bir kişisel hedefe ulaşmak da olabilmektedir. Dolayısıyla bazen amaç küçük bir mansıbın ya da devlet makamının ele geçirilmesi, bazen de tamamen farklı bir yönetim kurmak ve hatta Osmanlı hanedanlığının meşruiyetini belli bir noktaya kadar göz ardı edip kendi bağımsız devletini ikame etmek dahi olabilmektedir. Bu tür ayaklanmaları bir önceki başkaldırılardan farklı kılan en önemli özellik ise hareketin temelinde ideolojik ya da dinî bir gerekçelendirmenin pek bulunmamasıdır. Yani Osmanlı Devleti'nin yönetme hakkına daha başından tümüyle karşı olmayan bu tür girişimler çoğu zaman mevcut ve temelde meşru kabul ettikleri Osmanlı yönetimi ile bir anlaşma zemininde bulaşabilmişlerdir. Başka bir deyişle bu tür ayaklanmalarda gerek Osmanlı devlet yönetimi gerekse asiler bir masa etrafında toplanıp anlaşma yollarını aramaktan geri durmamışlardı. Buna karşılık yapılan anlaşmaların her iki taraf için de uzun vadeli olmadığı veya daha en başından kalıcı maksatlı düşünülmediğini de görüyoruz. Bir başka deyişle taraflardan herhangi birinin, gücünü yeterli gördüğü bir noktada hep daha fazlasını istediğine şahit olmaktayız. Dolayısıyla içerisinde ideolojinin ya da dinî tabuların pek yer almadığı bu tür isyanlar için rahatlıkla "the negotiation never ends" ayaklanmaları tabirini kullanabiliriz.

Üçüncü ve son kategorimiz ise hem daha fazla dikkat çeken hem de nispeten daha çok çalışılmış Osmanlı askerî isyanlarını kapsamaktadır. Eserimizin kapsamı olan erken modern dönem göz önünde tutulduğunda ağırlıklı olarak yeniçerilerin payitahtın merkezinde çıkardıkları ayaklanmalar dikkate alınmıştır. Burada Osmanlının kuruluş sürecinin belirsiz bir aşamasında temelleri atılmış ve oldukça çelişkili bilgilere sahip olduğumuz bu kurumun kısa bir analizini yaparak başlıyoruz. Bu girizgâh ile hedeflenen ise askerin (özellikle de yeniçerilerin) daha en başından devlet yönetiminin göbeğinde kendilerine yer bulmalarını ortaya koyarak genel kabulün aksine isyanlarının ancak zaman içerisinde devletin bekasını tehdit etmeye başladığı düşüncesini sorgulamaktır. Bu tür ayaklanmalar, yalnızca askerin kendisi için değil, aynı zamanda diğer devlet erkânı için de büyük fırsatları ve riskleri beraberinde getiren bir kumardır. Zira doğru bir hesaplama ile çıkarılacak bir başkaldırı (ya da daha bilinen adı ile askerî darbe), grupları kısa zamanda önemli makamlara taşıyabilmektedir. Fakat söz konusu bu makamlar, her an gelebilecek saldırılara açık olup kısa vadede dahi büyük bir kırılganlık arz etmektelerdir.

Ana sınırlarını böylece çizmiş olduğumuz bu çalışmamızın sonunda ise Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde gerçekleşmiş bir Osmanlı isyanını ele alacağız. Burada kaynakların yetersizliği sebebiyle şimdiye kadar genellikle yüzeysel bir anlatımla ele alınabilmiş tüm bu isyanların daha derinine inmeye çalışacağız. Buna göre, kaynaklarda anlatılagelen hikâyelerin anlamlı bir şekilde sınıflandırılabilir olmakla beraber her zaman bulgularımızın sorgulanmaya açık olmasının gerekliliği vurgulanacaktır. Bu bağlamda en azından bazı başkaldırıların itici gücünün on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru oldukça değişkenlik göstermeye başladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İşte tam olarak bu değişkenlik, bizleri modern dönem Osmanlı isyanlarını açıklarken yeni denklemler kurmaya zorlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM:
SÜNNİ İSLAM DÜNYASINDA DEVLETE KARŞI İSYANLARIN MEŞRUİYET SORUNU

İsyan, kısaca belli bir grubun, mevcut yönetimi bir başkasıyla değiştirmek ya da söz konusu yönetimden ayrılarak yerine yenisini kurmak maksadıyla genellikle askerî güç kullanmak suretiyle gerçekleştirdiği bir girişim olarak tanımlanabilir. Bu durum, farklı İslam toplulukları tarafından şüphesiz oldukça farklı yorumlara açıktır. Fakat Osmanlı Devleti, Sünni İslam'a bağlı olduğu için burada kasıtlı olarak yalnızca Sünni fakihlerin görüşlerine yer verilecektir. Bu noktada İslam düşünürleri, ayaklanmaların meşruiyeti ve isyan edenlere nasıl davranılması gerektiği üzerine kapsamlı ve karmaşık çalışmalara imza atmışlardır. Aslında bu husus üzerine sekizinci yüzyıldan itibaren başlayan yoğun çalışmalar onuncu yüzyıla gelindiğinde artık oldukça netleşerek sonrasında pek de değişmeyecek ciddi bir külliyat bırakmıştır. Fakat söz konusu İslam'da isyan kavramı olunca özellikle uygulamada ihtiyaç ve zamanın gerekliliklerine göre değişiklikler her zaman söz konusu olabilmekte; fıkıh bilginleri, yorumları ve araştırmaları ile bu konuyu değiştirmeye ve geliştirmeye bundan sonra da devam edegelmektelerdir.[1] Kitabımızın bu kısmında ağırlıklı olarak Sünni İslam hukukçularının meşru ya da gayrimeşru devlet otoritesine karşı girişilen ayaklanmaları zaman içerisinde nasıl ele aldıklarını ve nihayetinde eserlerinde bunlara karşı nasıl bir tutum sergilediklerine kısaca değinilecektir. Zira fakihlerce bu konuda alınmış kararlar hiç şüphesiz bir İslam devleti hüviyetini taşıyan Osmanlı düşünce yapısını da oldukça etkilemişlerdir. Bu hâliyle bunlar, ileride ayrıntılarıyla bahsedeceğimiz hem devletin hem de devlete isyan edenlerin başkaldırılar karşısında aldıkları kararlarda bir şekilde etkili ve yer yer de bağlayıcı olmuşlardır. Dolayısıyla olaylar bazında dikkate tam olarak alınsın ya da alınmasın, İslam hukukçularının Osmanlıdan önce isyan etme kavramına yaklaşımları, söz konusu ayaklanmaların tam olarak anlaşılması açısından oldukça büyük bir önem arz etmektelerdir.

İslamiyet'in doğuşunu takip eden yıllarda meşru bir idareye karşı isyan eden bir topluluğun ahlaki ve kanuni durumu ve devletin onlara nasıl muamele etmesi gerektiği sorunu Müslüman büyüklerini uzun yıllar meşgul edegelmiştir. Tarihî gereklilikler çerçevesinde bu konuda alınmış kararların etkisini

---

[1] Khaled Abou El Fadl, *Rebellion and Violence in Islamic Law* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2001), s. 5.

günümüz İslam topluluklarında dahi görebilmekteyiz. Fakat burada özellikle dikkatlerden kaçırılmaması gereken konu ise birçok İslam müktesebatında olduğu gibi bu konunun da tarih içerisinde teolojik ve hukuksal söylemlerle geliştirilip değiştirildiği gerçeğidir. Joseph Schacht'ın da ifade ettiği üzere İslam hukuku "kutsal kanunlardan" oluşmakla beraber hiçbir şekilde akıl dışı değildir. Buna göre mantık süzgecinden geçirilerek yapılan bu yorumlar, dinin normları ve ahlaki kurallarını da dikkate alacak şekilde geliştirilmiş ve değiştirilmişlerdir. Bu noktada sorunların çözümünde kendini vahiyle sınırlandırmayan İslam hukukçuları; akılla bağdaşan, sistemli ve organize olmuş bir yorumlama metodu geliştirmek suretiyle bu konuya entelektüel ve akademik bir görünüm kazandırmışlardır.[2]

İlk olarak İslam hukukçularının isyan kavramından ne anladıklarına ve ortaya çıkan yeni politik ve sosyal dinamikler çerçevesinde yorumlamalarında da ne tür değişikliklere gittiklerine bakacağız. Tarihsel olayların belirleyici olduğu ve dinî doktrinlerle şekillenen bu kararlarda isyan edenlerin nasıl tanımlandığı da söz konusu zihniyetin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. En kaba şekliyle genel bir kural olarak, "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin ve sizden olan ülü'l-emre (idarecilere) de,"[3] ayetinden yola çıkarak fakihler, meşru devlet otoritesine karşı kıyam etmeye sıcak bakmamışlardır. Fakat aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz üzere söz konusu tutum kesin ve değişmez bir hüküm olarak görülmemiştir. Zira "Yaradan'a isyanda yaratılana itaat olmaz," Hadis-i şerif'i de Müslümanları, İslam şeriatına aykırı bir şekilde yönetmeye çalışan idarecilere karşı uyarmakta ve söz konusu yönetime karşı yeri geldiğinde isyanda birleşmeye teşvik edip desteklemektedir. Aslında ilk Halife Hz. Ebu Bekir'in ifade ettiği şey de tam olarak budur:

> Sizin en iyiniz olmamama rağmen bana sizi yönetme görevi verildi. Eğer ben doğru yaparsam bana yardımcı olun ve eğer ben yanlış yaparsam beni düzeltin … Allah'a ve Resul'üne uyduğum müddetçe bana itaat edin. Eğer ben onlara uymaz isem bana itaat etmek zorunda değilsiniz.[4]

Burada yöneltilmesi gereken sorulardan bir tanesi de bir lider adayının hangi şartlarda İslam topluluğunun halifesi (ya da imamı) olabileceği sorusudur. Bu soruyu ilk defa sistemli bir şekilde cevaplandırmaya çalışıp formülize eden, bir Şafii fakihi olan el-Mâverdî (972-1058) idi. Onun idealleştirdiği bu anlayışa göre lidere itaatin ancak liderin belirli özellikleri taşıması durumunda söz konusu olduğudur. Bunun gerçekleşmediği durumlarda ise Müslüman

[2] Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law* (Oxford: Clarendon Press, 1982), s. 4 ve 203.

[3] Kur'an, Nisa: 59.

[4] Ibn Ishaq, *The Life of Muhammad*, çev. A. Guillaume (Oxford: Oxford University Press, 1955), s. 687.

İKİNCİ BÖLÜM:
ERKEN MODERN DÖNEMDEKİ OSMANLI İSYANLARINA GENEL BAKIŞ

Kendisinden önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ndeki isyanlar da devlet tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu tür başkaldırıların meşru ya da gayrimeşru oluşu üzerine Osmanlı devlet adamları fikir alışverişlerinde bulunmaktan da kendilerini alamamışlardır. Osmanlının 600 yılı aşkın tarihinde isyan girişimlerine sıklıkla rastlanmış olması, bu hususta ciddi bir literatürün oluşmasının önünü açmıştır. Bu durum, yukarıda dile getirdiğimiz genel İslami anlayışın yanı sıra Osmanlı devlet aklının kendisine ait açıklama ve uygulamaları da geliştirmesinin önünü açmıştır. Bu kısımda, bir taraftan erken modern dönemdeki Osmanlı isyanlarını tanımlayıp bir analitik çerçeve oluşturmaya çalışırken bir taraftan da söz konusu isyanlara Osmanlı yaklaşımını ve hangi gerekçelerle karşılık verdiğini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışacağız. Osmanlı devlet adamlarının ayaklanmaları anlamlandırırlarken kullandıkları terminolojinin kesin bir bağlayıcılığının olmadığını daha ilk başta söylemek gerekir. Bu bağlamda sıklıkla fitne, fesat, isyan, kıyam, tuğyan gibi ifadelerin kullanıldığı metinlerde her bir ifadenin sınırları büsbütün belirlenmiş ve tanımlanmış, birbirlerinden tamamen ayrı anlamları ifade ettiklerini söylemek pek mümkün değildir. Osmanlı tarihi ile ilgilenen hemen her akademisyenin malumu olduğu üzere Osmanlı ricali kelime tercihlerinde oldukça esnek bir kullanım şekli benimsemiştir. Mesela çoğu zaman sırf bir ahengi tutturmak adına "fitne ü fesat" gibi art arda sıralı kelimelerin tercih edilerek anlam belirsizliğinin önünün sıklıkla açıldığına rastlamaktayız.[1] Osmanlı isyanlarında kullanılan terminoloji bu belirsizlikten arındırılmış olmayıp ancak çok genel bir çerçevesinin çizilebileceğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda burada ana hatlarıyla ele alacağımız isyanlar, kendi içlerinde geliştirmiş oldukları belli bir ritüeli ve stratejik eğilimleri olan olaylar bütününü barındırmaktırlar. Bazı ayaklanmalarda ise zaman zaman sıradan halkın, ulema ve esnafın ya da dinî grupların da bir şekilde kargaşaya dâhil oldukları yadsınamaz. Söz konusu isyanların önemli bir kısmı, Osmanlının yönetim merkezinin yakınında gelişmesi hasebiyle devletin geleceğini kökten ve derinden etkilemiştir. Bir kısım ayaklanmalar ise her ne kadar taşrada gerçekleşmiş ve kısmen daha küçük çapta olsalar da bu başkaldırılar bizlere

[1] Hathaway, *Mutiny and Rebellion in the Ottoman Empire*, s. 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
DİNÎ YA DA İDEOLOJİK MAHİYETLİ İSYANLAR

Zaman içerisinde dinî öğreti ve inançlarında netleşmeyi tercih etmiş Osmanlı yönetim aklı, dinî temelli isyanlara, sınırlarını daha önce kitabımızın ilk kısmında çizmiş olduğumuz İslami meşruiyet nazarıyla bakmamıştı. Osmanlı hanedanlığı ve onun temsil ettiği devlet kurumu artık kendisini "Ortodoks" İslam ile özdeşleştirip büyük ölçüde siyasi meşruiyetini bu ideoloji üzerine oturtmuştur. Bu yeni durumun on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda sınırları daha da netleşmeye başlamış ve menakıpnamelerle zenginleştirilerek desteklenmişti. Artık Osmanlı Devleti kendisini ilahi iradeyle kurulmuş tek meşru idare olarak görmeye başlamış ve bu devlete karşı yapılacak herhangi bir dinî başkaldırıyı İslam dinine karşı yapılmış bir saldırı gibi yorumlayacaktır. Dolayısıyla Osmanlı devlet erkânı, söz konusu hareketlere asla haklı isyan gerekçeleri açısından bakmayıp, asileri "zındıklık" veya "mülhitlik" ile suçlayarak çoğunlukla onları ağır bir şekilde cezalandırılmakta ısrarcı olmuştur. "Din ü devlet, mülk ü millet" özdeyişine indirgenen bu yaklaşıma göre heterodoks anlayış mensuplarının yapacakları bir başkaldırı, yalnızca Osmanlı hanedanının kendisine değil, aynı zamanda İslam dinine yapılmakta olup müsaade ya da tolere edilmesi asla düşünülemezdi. Daha sonra ayrıntılarıyla göreceğimiz kişisel ya da grup çıkarları bünyesinde çıkan isyanlardan farklı olarak buradaki direnişlerinde ve ileri sürdükleri görüşlerinde ısrar edenlerin Osmanlı sınırları içinde dahi yaşamasına hiç sıcak bakılmamıştı. Birazdan bahsine girilecek Simavnalı Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in kıyamları da bu bağlamda değerlendirilecektir.

3.1. Dine ya da Devlete Karşı: Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal (1420)

Her ne kadar çok tartışmalı olsa da dinî ve ideolojik isyan olarak Osmanlı tarihinde akla gelen ilk isyan, Şeyh Bedreddin İsyanı olsa gerek. Yukarıda sınırları çizilen çerçevede bu dinî eğilimli isyanın incelenmesi, geçiş dönemindeki Osmanlı zihniyetinin anlaşılmasına büyük katkıda bulunacaktır. Balkanlarda doğan Bedreddin'in ve ailesinin Trakya ile sıkı bağı, onu derinden etkilemiştir. Babası, Osmanlı ile uyuşmazlıklar içerisinde bir ulema iken annesi de daha önceleri Hristiyanlık dininin bir mensubuydu. Daha ilginç olan ise Bedred-

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
KİŞİSEL YA DA AİLESEL KAYNAKLI İSYANLAR

Osmanlıda kişisel ya da ailesel sebeplerle çıkarılan isyanların kapsam ve sınırları bir öncekilerle karşılaştırıldığında çok daha çeşitli ve geniş olup bunlara karşı devlet müdahalelerin de bir o kadar farklılık gösterdiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu yönü ile söz konusu ayaklanmaların ortak noktalarını belirlemek hem dinî hem de askerî isyanlardan çok daha zordur. İsyana önayak olan kişinin gücü ve bununla bağlantılı olarak belirlediği hedefi, bazen kaybettiği küçük bir mansıbın ya da mevkinin geri alınması kadar küçük; bazense Osmanlı Devleti'nin bir eyaletinin muhtariyetini kabul ettirmek ve hatta orada tamamen bağımsızlığını ilan etmek kadar büyük olabilmektedir. Bu türden isyanların sayısının çok fazla olması sebebiyle sadece genel çerçeveyi büyük ölçüde yansıttığını düşündüğümüz seçilmiş bir kısmını burada ele almakla iktifa edeceğiz. Lakin baştan şunu belirtmek gerekir ki burada Osmanlı hanedanlığının bir üyesi olan veya onun bir mensubu iddiasında bulunan kıyamlar kişisel isyan ya da ailesel kaynaklı ayaklanmalar kapsamı içerisinde değerlendirilmeyeceklerdir. Zira burada söz konusu olan Osmanlı saltanatının meşruiyeti değil, zaten meşruiyetini kendilerinin de fazlasıyla kabul ettiği bu saltanatın hangi hanedan mensubu tarafından idare edileceğidir. Bu hâliyle hanedan üyelerinin başkaldırılarına burada yer verilmeyip daha sonra ihtiyaca binaen askerî ayaklanmalarda kısmen değinmekle yetineceğiz. Dolayısıyla burada kişisel ya da ailesel nitelikli ayaklanmalarla kastedilen, daha ziyade Osmanlı hanedan üyelerinin dışında kalan ve ağırlıklı olarak daha önce bir şekilde Osmanlı yönetiminin bizzat içerisinde kendisine yer bulabilmiş kişilerdir. Sebebi ve kapsamı ne olursa olsun mevcut statükoyu Osmanlı yönetimi aleyhinde değiştirme amacıyla başkaldırmış insanları konu edineceğimiz bu bölümü bir arada tutan ise Osmanlı Devleti'nin onlarla mücadelesinde geliştirdiği ortak akıldır. Başka bir deyişle kişisel ya da ailesel isyanlara karşı Osmanlı devlet adamlarının geliştirdikleri ortak kültürün, söz konusu başkaldırıları bir başlık altında değerlendirmeyi mümkün kılacağı kanaatindeyiz.

4.1. Siyasi Yönetimde Meşruiyet Sorunu: Karamanoğulları

Osmanlı Beyliğinin, kuruluşu itibarıyla etrafında bulunan diğer beyliklerle karşılaştırıldığında büyük bir iddia ile ortaya çıktığı söylenemez. Sayıları ne-

redeyse onları bulan birçok Anadolu beyliğinden sadece biri olan Osmanlı Beyliği, zamanla diğerlerinin arasından sıyrılarak ön plana çıkması birtakım çatışmaları ister istemez beraberinde getirmiştir. Hiç şüphesiz bunlardan en öne çıkanı Osmanlı-Karamanoğulları mücadelesidir. Uzun yıllar süren bu mücadelenin ana hatlarına bakmanın ailesel kaynaklı ayaklanmalar için iyi bir başlangıç olacağını düşünüyoruz. Karamanoğullarının tarih sahnesinde belirmeleri Alâeddin Keykubad (1230-1237) dönemindeki politikalarla ilişkilidir. Kilikya'daki Ermeni Krallığını kontrol altında tutabilmek amacıyla bölgeye iskân ettirilen Türkmen toplulukları bir müddet sonra Karamanoğulları Beyliğini oluşturacaklardır.[1] Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Karamanoğullarına beylik verilişi Osmanlının kuruluşunun çok öncesine, yani yaklaşık 1260 yılına kadar gitmektedir. IV. Kılıçarslan (1257-1265), gerek Karamanlıların desteğini sağlamak gerekse Ermeni saldırılarına karşı onlardan istifade etmek için Karamanlılara bölgede beylik vermiştir. Her ne kadar tarafların ilişkisi pek de istenildiği gibi gitmemiş olsa da Karamanoğulları bölgeye yavaş yavaş yerleşmesini bilmişlerdir.[2] Sonrasında Karaman Bey'in Moğolların denetimindeki Konya'yı ele geçirme girişimleri başarısız olmuş ve muhtemelen Ermeni Kral Hetum ile Kilikya'da sürdürdüğü mücadele neticesinde 1262 yılında hayatını kaybetmiştir. Her ne kadar bu durum Karaman Bey'in bazı çocuklarının ve aile üyelerinin esir alınmasıyla sonuçlansa da bölgedeki Karaman etkisi tümden son bulmayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.[3]

Karamanoğullarının ismini daha sonra Moğollara karşı isyan bayrağını kaldırdıklarında görüyoruz. Söz konusu mücadele, Karamanoğlu Mehmed Bey kumandasındaki birliklerin Mayıs 1277'de Konya'yı ele geçirmeleri ile sonuçlanmıştır. Baybars'ın Anadolu'dan ayrılmasının neticesinde ivedikle Selçuklu tahtının başına geçirilen Alaeddin Siyavuş'un (ki daha sonra Cimri olarak anılacaktır) vezir atadığı Mehmed Bey, Karamanoğullarının Konya'ya yerleşmelerinin temelini atmıştır. Konya'da kısa hâkimiyeti esnasında Türkçeyi de resmî dil hâline getiren Mehmed Bey, daha önce Selçuklularda ya da Moğollarda görülmemiş bir karara imza atmıştır.[4] 1300'lü yıllara gelindiğinde Anadolu Selçukluların ortadan kalkması ile onların yerini Konya'yı kendilerine başkent yapan ve Selçuklu topraklarının hatırı sayılır bir kısmını ele ge-

---

[1] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009), s. 295.

[2] İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), s. 290-291.

[3] Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1330*, (New York: Taplinger Pub. Co., 1968), s. 282 ve 289-290.

[4] "Bu günden sonra Divanda, dergâhda, barigâhda, meclisde, meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır." İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 294. Böyle bir açıklamanın yalnızca İbn Bibi'nin eserinde geçmesi ve alınan kararın pratikte herhangi bir değişikliğe yol açamaması gibi sebeplerle bu kararın getirilerine şüphe ile yaklaşmakta fayda vardır.

çiren Karamanoğulları almıştır. Bu noktadan sonra Karamanoğulları kendilerini hem Selçukluların meşru vârisleri hem de diğer Anadolu beyliklerinin hâkimi olarak görmüşlerdir.[5] Karamanoğulları, bu iddialarını kendi aralarındaki birtakım iç karışıklıklara rağmen kısmen de olsa etrafa kabul ettirmişlerdir. Mesela Karamanoğulları zaman zaman çok zor duruma düşseler de 1361 yılında Karamanoğlu Alaeddin Bey önderliğinde hem Konya ve civarındaki önemli şehirleri fethetmeye devam ettiler hem de bazı Moğol beylerini kendi egemenlikleri altına almayı başarmışlardı.[6]

Osmanlı-Karamanoğulları mücadelesine geçmeden önce bilinmesi gereken ilk şey, kaynakların büyük bir kısmının olayları Osmanlı lehine anlatıyor olmasıdır. Buna göre Osmanlı hakkın sahibi, adaletin savunucusu ve haklının yanındayken Karamanlılar ise haksız bir davanın peşinde koşan, kimi zaman "harami" ya da "hain" kimi zaman ise "düşmanlık" ve hatta nadir de olsa "dinsizlik" ile suçlanan tarafı temsil etmektelerdi. Bizim Osmanlı kaynaklarından çok aşina olduğumuz bu tutumun, Karamanoğulları açısından hiçbir gerçekliği yoktur. Mesela Şikârî'ye göre Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) zamanında Osman Gazi bir çoban başı olup sultanın hayvanlarını gözlemekten sorumluydu. Bölgeyi ele geçirdikten sonra Osman'ın huzuruna gelmesi üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, ona beylik verdi.[7] *Karamannâme*'nin bu anlatımından rahatlıkla anlaşılacağı üzere rollerin tamamen farklı resmedildiği bir hikâyeyle karşılaşıyoruz. Buna göre Osmanlının üstü olarak anlatılan Karamanoğulları iyi tarafı Osmanoğulları ise ileride göreceğimiz üzere nankörlük eden ve yer yer de hainlikle suçlanan tarafı temsil etmektelerdir.[8] Şikârî'nin bu yaklaşımı her ne kadar yaygınlık kazanmamış

---

[5] Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, (London: London Royal Asiatic Society of Great Britain, 1963), s. 37. Uzunçarşılı da benzer bir şekilde Karamanoğullarının Anadolu beylikleri arasındaki önemine şu şekilde atıfta bulunmaktadır: "Anadolu beyliklerinin en mühimmi olan Karaman-oğulları beyliği diğer Anadolu beyliklerine karşı üstün durumda olup, mevkii ve kidemi itibâri ile, Anadolu Selçukluların vârisi sayılmakta idi." *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi VIII*, "Murad I" maddesi.

[6] *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, "Karamanoğulları" maddesi.

[7] "ʿOsmân, Keyhüsrev bin Keykubâd ʿAlâüddin'in çobânı bâşı idi. İnönü'nde ne kadar koyun ve sığır, atı ve devesi ve katırı vâr ise ʿOsmân gözlerdi, kâfir almazdı. Karamanoğlu Mehemmed Beg, ʿAlâüddin'i kaçurub cümle mülkini alduğu vakitin, ʿOsmân gelüb toğruluk gösterdi. Âna ʿİvaz Mehemmed Beg tabl ʿalem kılıc verüb beg eyledi." Şikârî, *Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi]*, ed. Metin Sözen ve Necdet Sakaoğlu (İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 2005), s. 154.

[8] Mesela Şikârî bir taraftan Alaeddin Bey'in ağzından I. Murad'a hep iyilik edildiğini dile getirirken diğer taraftan iki ordunun savaşa başlamadan hemen önce Turgutoğlu Ali Bey ağzından Murad'ın yanlışlıklarını dile getirmektedir:
"Ey Murâd Beg! 'Osmân, Karamanoğlu degmesidir ve senün pederünü Germiyânoğlu habsinden çıkaran Karamanoğlu degil midir? 'Alem ve nakkare veren Karamanoğlu degil midir? Şimdi nice ceng edersin ve Tekfûr-ı Kostantin'den iki kâfir begin niye yardımcı aldın? Müselmân üstüne geldin, Müselmân olan kâfir 'asker mi cem' eder, dedi." *Age*, s. 209.

olsa da dönemin Karamanoğullarının Osmanlı Beyliğini nasıl tanımladıklarını anlamak açısından oldukça değerlidir.

On dördüncü yüzyılın son çeyreğinde kısmen güzel başlayan Osmanlı-Karamanlı münasebetleri kısa süre sonra bozulmuştur. I. Murad'ın (1359-1389) Avrupa'da girişmiş olduğu uzun soluklu mücadele, Murad'ın damadı olan Karamanoğulları Beyi Alaeddin'e aradığı fırsatı vermiştir. Yani Osmanlı Devleti Balkanlarda savaşırken Alaeddin'in Osmanlı Beyliğinin topraklarına saldırması ile çıkacak harpte Karamanoğulları 1386'da yenilgiye uğratılmışlardır. Alaeddin Bey ise ancak hanımının araya girmesiyle günü kurtarabilmiştir.[9] Murad'ın 1389'da şehit olmasıyla tekrar saldırıya geçen Karamanoğulları, I. Bayezid'in (1389-1402) üzerlerine yürümesi sonucu 1391'de barışa tekrar razı olmak zorunda kalmışlardır.[10] Benzer bir girişim 1396 Niğbolu Savaşı'nın müteakibinde yaşanmış ve yine bu da Osmanlı başarısı ile neticelenmiştir. Bütün bu mücadelelerin sonunda hem Alaeddin Bey yakalanarak öldürülmüş (1397) hem de Karaman topraklarının tamamı nihayet Osmanlı hâkimiyetine girmişti.[11] Yıldırım zamanında kurulan bu Anadolu birliği, 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'ndan sonra dağılırken Karamanoğulları da tekrar kurulmuştu. Bu kargaşa döneminde Karamanoğulları Beyliği, Yıldırım'ın oğulları arasındaki mücadeleyi körükleyerek kendi konumunu güçlendirme yolunu seçmiş ve bunu bir ölçüde başarmıştı. Fakat sonrasında I. Mehmed (1413-1421) önderliğinde Anadolu birliği yeniden tesis edilirken Karamanoğulları yine Osmanlıya karşı direnişini sürdürmüşlerdi. Konya Ovası'nda yapılan mücadeleyi kaybeden Karamanoğlu Mehmed Bey ve oğlu savaş sonunda kaçsalar da taraflar arasında anlaşma sağlanıp barış yapılmıştı. Beklenildiği üzere Osmanlı kaynakları tüm bu olayları anlatırken, bir taraftan Osmanoğullarının erdemine dem vurup diğer taraftan ise Karamanoğullarının yanlışlarını dile getirmekten geri durmazlar. Mesela Oruç Bey "sâhib-kerem" olarak adlandırdığı Osmanoğullarının Karamanoğullarını bağışladığından bahsettikten sonra Osmanlı ailesini şu şekilde tanımlar:

---

[9] Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, s. 119. Şikârî burada tam tersini iddia etmektedir. Buna göre I. Murad "kâfir" beyleri ile ittifak edip Alaeddin Bey'in üzerine defaten saldırmıştı. Her seferinde yenilip pişman olmuş ve Karamanoğulları beyinden af dilemişti. Etrafındakilerinin tüm uyarılarına rağmen Alaeddin Bey'in Murad'ı bağışlamasına rağmen Osmanlı beyi sözüne sadık kalmamıştı. Şikârî burada ayrıca I. Murad'ı İslam'a muhalif olarak, Müslümana kılıç çekip fetvaları dikkate almamakla da suçlamaktadır. Yine Osmanoğullarının yer yer asaletsizliğine atıfta bulunarak, onları "Bî-asıldır, hân oğlu değildir," diyerek aşağılamakta, bazen de "hıyanet" etmek ve sözünü tutmamakla da itham etmektedir. Şikârî, *Karamannâme*, s. 209-213.

[10] Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 135-136.

[11] Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481* (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), s. 111-117.

BEŞİNCİ BÖLÜM:
OSMANLI ASKERÎ İSYANLARI

Askerî isyanların tam merkezine oturttuğumuz Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu tam bilinmemekte olup söz konusu teşkilata dair erken dönem açıklamalar temelde mitolojik ve mistik bilgilere dayanmaktadır. Aslında yeniçeriler benzeri kuruluşların varlığı İslam tarihinde Abbasiler dönemine kadar götürülebilmektedir. Savaş esirlerinin 1/5'inin devlet adına ("pençik") alınmasıyla oluşturulan bu silahlı kuvvetler zaman içerisinde birçok İslam devletinin askerî kuvvetlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Benzer bir noktadan hareket ederek Osmanlı devlet adamlarının da yüzyıllardır bir şekilde var olan bu sistemden istifade etmeye çalıştıklarını biliyoruz. Osmanlı Devleti'nde yeniçeri sistemini Orhan Gazi (1326-1359) zamanına kadar götürenler olmakla beraber[1] birçok tarihçi gerek Âşıkpaşazade'nin gerekse Oruç Bey'in eserlerinden yola çıkarak bu tarihi ağırlıklı olarak I. Murad (1359-1389)[2] ve hatta Gazi Süleyman Paşa'ya (1316-1357) dayandırmaktadır.[3]

Başlangıçta daha önceki geleneksel yöntemlere bağlı olarak oluşturulan bu teşkilatın Edirne'nin fethini müteakip daha farklı bir mahiyete büründüğü düşünülüyor. Zira kaynaklar özellikle bu tarihten itibaren pençik yönteminden yola çıkarak esirlerin alındığı ve bunların devşirilmek maksadıyla Anadolu'ya gönderildiklerine atıfta bulunurlar. Söz konusu yeni uygulamanın İslami meşruiyeti her zaman tartışma konusu olmakla beraber konunun henüz bir sonuca bağlandığı da söylenemez. Bu noktada Palmer orta bir yolu takip etmiş olup devşirme uygulamasının İslam şeriatına aykırı olmakla beraber ancak örf ve kıyasla meşrulaştırılabileceği kanaatindedir. Aslında burada yapılan Hristiyan lortların yaptıklarından pek farklı değildir. Sultan, Hristiyan halkın topraklarını kullanmaları karşılığında onlardan vergi tahsil etmekte olup söz konusu vergiyi ayni olarak, yani devşirme şeklinde tahsis etmeyi tercih etmektedir.[4] Wittek ise söz konusu meşrulaştırmanın İslam şeriatı çerçevesinde rahatlıkla yapılabileceği kanaatindedir.[5]

---

1 İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt I*, ed. Mehmet Karakaş, Selim Kaya ve Yaşar Baş (Ankara: Betav, 2008), s. 248. Palmer, yeniçeri teşkilatının kuruluşunu Osmanlı Beyliğinin ilk yıllarına kadar götürmektedir. J.A.B. Palmer, "Origin of Janissaries", *John Rylands Library Bulletin* 35, (1953): s. 462.

2 Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 114-115. Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 24-25.

3 Tayfun Toroser, *Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s. 7.

4 Palmer, "Origin of Janissaries", s. 464 ve 466.

5 Burada dayanak noktasını Şafii mezhebinden alan Wittek, Balkanlardaki gayrimüslimlerin

Osmanlının bu dönemde gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de sınırlarını oldukça genişletmiş olması hiç şüphesiz asker ihtiyacını arttırdı. Dolayısıyla Osmanlı devlet aklı artan nefer gereksimini karşılamak maksadıyla yüzyıllar öncesine dayanan ve denenmiş bir teşkilatın bir benzerini de oluşturdu.[6] Başlangıçta önceki muadilleri ile paralellikler gösteren yeniçeri teşkilatında asıl dönüşümün ise I. Bayezid'in (1389-1402) Timur'a yenilmesiyle yaşandığını görüyoruz. Buna göre I. Mehmed (1413-1421) ve II. Murad'ın (1421-1451) saltanatlarının başlarında Balkanlarda toprak kazanımları gerçekleşemediği için esirlerden ordu kurmak artık pek mümkün değildi. Onun yerine daha önce görülmedik bir şekilde Hristiyan ailelerin çocukları alınarak ortaya yeni bir devşirme kanunu konuldu.[7] Sebebi ve ortaya çıkış zamanı tam olarak ne olursa olsun söz konusu sistemin böylelikle radikal ve Osmanlıya özgü önemli bir değişime uğradığı gerçeği göz ardı edilemez.

Osmanlı Devleti'ndeki yeniçeri isyanlarına dönecek olursak, yukarıdaki belirsizliklerin burada da devam ettiğini görmekteyiz. Bir taraftan genelde düşünülenin aksine Osmanlı Devleti'ndeki askerî ayaklanmaların başlangıcı çok erken dönemlere kadar götürülebilir.[8] Diğer taraftan ise yeniçerilerin var-

zimmi olarak düşünülemeyeceklerini iddia eder. Zira onlar İslam peygamberinden sonra Hristiyanlığı tercih ettikleri için devşirmenin alınması dinî bir ihlal olarak görülemez. Yahudilerin devşirme kapsamında düşünülmemiş olmaları da bu düşüncesini destekleyen bir kanıt olarak kullanılmaktadır. Paul Wittek, "Devshirme and Sharia", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 17, (1955): s. 273. Devşirmenin tarihsel süreci ve İslami meşruiyeti konularında bkz. Gülay Yılmaz, "The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul", (McGill Üniversitesi, 2011), s. 25-30.

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1988), s. 145-146.

7 *Age*, s. 13-14.

8 Bizans tarihçisi Laonikos Chalkokondyles (1423-1490), Fetret Devri'nde yaşananlardan söz ederken bilinen en eski yeniçeri isyanlarından bir tanesinden bahseder. Buna göre Çelebi Mehmed ile o an için daha güçlü konumda olan Musa Çelebi'nin taht mücadelesinde Mehmed, birçok kişinin yanında Musa'nın yeniçeri ordusunun başında olan Yeniçeri Ağası Hasan'ı da yanına çekmeyi başarmıştı. Tarafların tam savaşacağı bir anda Hasan ortaya çıkarak yeniçerilere bir konuşma yaptı: "Evlatlarım! Ne için bekliyorsunuz? Neden [Çelebi Mehmed] sultanınızın yanına mümkün olan en kısa zamanda geçmiyorsunuz? O öyle bir sultan ki Osmanlı ailesinin en adaletlisi, en akıllısı ve fazileti ile tüm hanedan mensuplarının en önde olanıdır. Neden onun yerine bir adamın [Musa Çelebi] hakaret ve kötü muamelesine katlanıyorsunuz? O öyle bir adam ki fıtratı saldırgan, kibirli ve kendisine ve arkadaşlarına karşı tamamen güvenilmez." Bundan haberdar edilen Musa, bir an önce atına binip onu Hasan'ın üzerine sürdü. Kısa bir müddet sonra yeniçeri ağasını yakalamayı başaran Musa, Hasan Ağa'yı söylemlerinden dolayı bizzat kendi kılıcıyla öldürdü. Hasan'ın adamları (muhtemelen yeniçeriler) buna tepkisiz kalmayarak Musa Çelebi'nin üzerine yürümüş ve onun bir kolunu kesmeye muktedir olmuşlardı. Bunun üzerine karargâhına kaçan Musa'nın hâli askerleri tarafından görülünce onlar da Çelebi Mehmed'in safında yer almayı tercih ettiler. Nihayetinde kaçmak durumunda kalan Musa, sonrasında içine düştüğü bataklıkta yakalanarak, boynuna kement geçirilmek suretiyle boğularak öldürüldü. Dolayısıyla bilinen bu en eski yeniçeri isyanlarından birisi hem aslında meşru

lığının dahi tartışmalı olduğu bu erken zaman dilimi hakkında doğal olarak pek bir bilgiye sahip değiliz. Her ne kadar Osmanlının kuruluş döneminde benzer askerî kıyamların gerçekleşmiş olabileceğini tamamen inkâr etmesek de kaynakların azlığından dolayı bu kısmı mecburen kitabımızın kapsama alanı dışında tutacağız.[9] Dolayısıyla askerî isyanlar başlığı altında, üzerinde daha derli toplu bilgiye sahip olduğumuz ilk ayaklanma olan ve 1446 yılında gerçekleşen yeniçeri isyanı ile başlamayı daha yerinde buluyoruz.

5.1. Fatih Olmadan Muktedir Olunmaz: 1446 Yeniçeri İsyanı

Kuruluş tarihini 1402 yılını takip eden günlere götürsek bile 1446 yılına gelene kadar yeniçeri teşkilatının devlet içerisinde yeterince yerleştiğine hiçbir şüphe yoktur. Aslında söz konusu isyanın başlangıç evresini 1444 Varna Savaşı ve öncesine taşımak dahi mümkündür. Zira II. Murad, devletinin hem doğuda hem de batıda ihtiyaç duyduğu barış ortamını temin ettiğini düşünerek 1444 Ağustos'unda, henüz 12 yaşında olan oğlu II. Mehmed lehine taht-tan feragat etti. Sonrasında Bursa'ya yerleşen eski sultan, kararlarının kısa sürede devleti tam bir belirsizliğe sürükleyeceğini ve klikler arasında büyük bir mücadeleyi başlatacağını öngörememiştir. Buna göre bir tarafta eski padişahın sağ kolu olan ve yerleşmiş düzenin koruyucusu ya da sahibi olarak adlandırabileceğimiz Çandarlı Halil Paşa vardı. Diğer tarafta ise genç sultanın etrafında yavaş yavaş oluşmaya başlayan yeni bir zümre, II. Mehmed ve kendileri adına iktidar mücadelesine hazırlanmaktaydı. İkinci grubun içinde zamanla özellikle Şehabettin Paşa ve II. Mehmed'in lalaları olan Zağanos ve Nişancı İbrahim Paşaların isimleri öne çıkacaktır. Sultan Murad'ın tahtı bırakmasının yansımaları yalnızca devletin içinde değil, aynı zamanda dışarda da kendisini kısa sürede hissettirmeye başladı. Neticede mevcut kargaşa ve karışıklık durumu kısa sürede Osmanlı düşmanlarını Varna önlerine gelmeye teşvik etmeye yetti. Her geçen gün artan bu belirsizlik hâli aynı zamanda İstanbul'da tutsak bulunan Osmanlı hanedan üyelerinden Şehzade Orhan'ın da taht oyunlarına dâhil edilmesinin önünü açtı. Fakat bu yeni tehdit karşısında II. Mehmed'in tecrübeli veziri Şehabettin Paşa, Orhan'a fırsat vermeyerek

bir padişahın öldürülmesiyle hem de yeni padişahın yeniçerilerin bu desteği ile onun yerine getirilmesiyle sonuçlandı. Chalkokondyles, *The Histories Laonikos Chalkokondyles I*, s. 297-301.

[9] Osmanlının her açıdan pek bir bilgiye sahip olamadığımız kuruluş döneminde de benzer durumlarla karşılaşılmış olma ihtimali hiç de düşük değildir. Mesela yeniçerilerin içinde yer aldığı isyanlara dair ipuçlarına 1446 yılı öncesinde de rastlamaktayız. Mesela Fetret Devri'nde (1402-1413) kardeşler arasında devam eden mücadelelerde yeniçerilerin Süleyman Çelebi'ye karşı ayaklandıklarını ve Musa Çelebi'den yana tavır aldıklarını görmekteyiz. Bu isyan sonrasında gücünü kaybeden Süleyman Çelebi'nin Musa tarafından yakalanarak öldürüldüğünü görüyoruz. *Age*, s. 287-289.

ALTINCI BÖLÜM:
KİŞİSEL TERCİHLERİN ÖNEMİ: BENİM EN BÜYÜK KUTSALIM ÇIKARIM

Kısaca bahsedecek olursak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ortalarında Rusya, savaşın seyrini değiştirmek adına Mora'da bulunan Ortodoks Grek halklarını kışkırtarak Osmanlı aleyhinde onları harekete geçirmek istedi. 1769 yılının sonlarına bir başkaldırıya dönüşecek olan bu girişimler asıl meyvelerini ise 1770 yılının Mart ayının başlarında Grek asilerin yarımadadaki Müslüman halka saldırmaları ile gün yüzüne çıktı. Mora'da yaşayan Müslüman reaya, kendilerini korumak adına evlerini terk ederek daha güvenli olduklarını düşündükleri Ege Adalarına ya da korunaklı kalelere kaçtılar. Her ne kadar bu gelişmelerden oldukça geç haberdar olsa da Osmanlı Devleti, isyan çıktıktan sonra hızlı önlemler alarak bölgeye askerî birlikler gönderdi. Neticede ayaklanmayı bastırmak için bölgeye sevk edilen Muhsinzade Mehmed Paşa, asiler karşısında gösterdiği etkili mücadelesinin sonrasında ibreyi kısa sürede Osmanlı lehine döndürmeyi başardı. Özellikle yerli ayanların yardımını da arkasına almayı başaran Mehmed Paşa, birkaç ay içerisinde bir taraftan kaybedilen şehirleri tek tek ele geçirirken diğer taraftan ise üst üste gelen başarılardan sonra Rus yardım kuvvetlerinin bölgeden tamamen çekilmesini sağlayabildi.[1]

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı ve on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu üzerine kaleme alınan eserler, ağırlıklı olarak Osmanlıyı, kendi içinde homojen ve birlikte hareket eden gruplara ayırmaktadır. Mesela Enveri'ye göre Rusya ile Mora'daki halkın birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı bir girişimde bulunmasının yegâne sebebi, her ikisinin de Ortodoks olmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre Mehmed Paşa, zamanında söz konusu kıyama müdahale etmese, Osmanlı egemenliği altında yaşayan tüm Ortodoks tebaa, sürmekte olan savaşta Rusların yanında, Osmanlının ise aleyhinde silaha sarılacaktır. Buna göre Mora'daki Grek halkı, Rusların gemilerle Mani kıyılarına[2] gelmesini büyük bir sabırsızlıkla bekleyip tümden Rusların yanında isyan etmeyi hedeflemektedir.[3] Benzer bir şekilde Şemdanizade de Osmanlı

---

1 Bkz. Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, (İzmir: Akademi Kitabevi, 1999).

2 Mani, Mora'nın güneyinde yer alan ve çok dağlık olmasa bile ulaşımın büyük ölçüde denize dayandığı bölgenin adıdır.

3 Muharrem Saffet Çalışkan, "*(Vekayi'nüvis) Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, (Doktora, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000), s. 112-114.

SONUÇ

İslam tarihinin en önemli halkalarından birisi olan Osmanlı Devleti, bu başarı hikâyesini bir taraftan geçmişten gelen İslam devletlerinin uygulamalarını optimize ederek, diğer taraftan ise kendi örfi kültürünün getirdiklerini zamanın ihtiyaçlarına göre uyarlayarak uzun bir süre sürdürdü. Erken modern dönemde Osmanlı Devleti'nde çıkan isyanlar ve devletin bunlara verdiği tepkileri incelerken de benzer bir mekanizmanın işletildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Her şeyden önce İslam medeniyetinin bir parçası olan Osmanlıların ayaklanmalara verdikleri tepkileri daha önceki Sünni devletlerin asilere karşı uygulamalarından bağımsız olarak tasavvur etmek mümkün değildir. Dolayısıyla kitabımıza, Osmanlı öncesi İslam devletlerinin meşru devlet otoritesine başkaldıranlara nasıl muamele ettiklerini inceleyerek başladık. Hiç şüphesiz ki Osmanlı devlet adamları, temsil ettikleri imparatorluğun aleyhinde çıkan ayaklanmalar ile mücadele ederlerken hareketlerini meşrulaştırabilmek adına fetva makamına başvurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin burada kendisine eski İslami müktesebattan neyi ilke ya da kural olarak kabul ettiğini anlayabilmek için daha önceki İslami uygulamalara bakmak yerinde olacaktır.

İslam kaynaklarında devlete karşı bir başkaldırının meşruiyeti sorunu üzerine ortaya çıkan ilk kapsamlı fikirlerin sistemleşmeye başlamasını sekizinci yüzyıla kadar götürebilmek mümkündür. Fakat İslam devletlerinin bunu takip eden yüzyıllarda giderek daha da çalkantılı bir hâl alan siyasi tarihi ile yakından ilintili olarak meşru halifeye karşı isyanın dinen kabul edilebilirliği hususunda önemli değişikliklere gidilmiştir. İslam fakihlerinin kendi çıkarımlarının detaylarına girmeden önce İslam'da dinî ve şeri hükümlerin kaynakları olan Kur'an, sünnet, kıyas ve icmaya, ümmete göre otoriteye başkaldırı hususunda ana hatlarıyla neler söylediklerine kısaca bir göz attık. Âlimlerin de iddialarına ana dayanak olarak kullanmak durumunda kaldıkları bu kaynakların oldukça farklı yorumlar yapabilmeye imkân verdiklerine şüphe yoktur. Bu esneklik, ileride göreceğimiz üzere halifeye isyanın meşruiyeti üzerine neden bu kadar farklı görüşlerin ortaya konulabildiği sorusunu daha en başından cevaplamış oldu.

Bir Şafii âlimi olarak konuyu ilk defa sistemli bir şekilde ele alan Mâverdî, bir halifeye başkaldırının meşruiyeti meselesinden önce mevcut halifenin kendisinde barındırması zorunlu olan özellikler üzerinde durmuştur. Oldukça idealleştirilen bu anlayışa göre halifenin halife olabilmesi için şu yedi özelliğin hepsini kendisinde toplamış olması şarttır: Adaletli olmak, içtihat derecesinde dini bilmek, keskin duyma, görme ve konuşma yeteneği olması, sağlıklı vücut unsurları, yönetebilme yeteneği, gözü peklik ve Kureyşli olma. Mâverdî'nin bir halifenin olmazsa olmazı olarak öne sürdüğü bu şartlar, İslam

DİZİN

1731 İsyanı 310, 312
1740 İsyanı 314

A

Abaza Hasan Paşa 123, 162-164, 166-168, 174, 177, 336, 337
Abaza Mehmed Paşa 111-113, 115, 117-120, 122, 123, 127, 128, 139, 262, 333
Abaza Siyavuş Paşa, Köprülü damadı 272
Abbasi 26, 27, 28, 29
Abdi Efendi 293, 295, 297, 298, 300, 301, 303-306, 310-312
Abdi Paşa, kaptanı derya 173-176, 267, 268, 293, 299
Abdurrahman Abdi Paşa 173-176, 267, 268
Abdurrahman Bistâmî 47
Abdurrahman Hibrî Efendi 218, 219, 223, 226, 227, 231, 232, 250, 252, 256, 257, 259
Abdurrahman Küçük 47
Abdülbaki Gölpınarlı 46
I. Abdülhamid 346
Abdülkadir Şeyhî Efendi, şeyhülislam 209
Abdülsamet,Defterdar 199
Acem 163, 174
Adana 102, 160, 173
Adil Bey 89
Afyonkarahisar 160
Ağakapısı 226, 228, 233, 267, 296, 310
Ahıska Kalesi 115
Ahi Teşkilatı 19, 65
Ahizade Hüseyin Efendi 239, 241
I. Ahmed 103, 104, 148, 212, 214, 235, 243, 263
II. Ahmed 275, 286, 289, 309, 345, 346
III. Ahmed 17, 255, 287-291, 300, 308, 312, 343, 345, 346
Ahmed Ağa 159, 282
Ahmed Eflâkî 88
Ahmet Önal 148
Ahmet Refik Altınay 55, 56, 59-61, 256, 267
Ahmet Yaşar Ocak 38, 51
Ak Ali 166
Akdeniz 142
Akkoyunlular 71, 77
Aksaray 164, 169
Aksarayî 85
Akşehir 61, 129, 162
Alâeddin Keykubad 43, 68
Alaeddin Siyavuş 68
Alan Palmer 269
Alaybeyzade 139
Alaybeyzade Mehmed Ağa 139
Alay Köşkü 268
Alevi 51, 124, 127
Ali Ağa, yeniçeri ağası 203, 226
Ali Ağa, yeniçeri kethüdası 272
Ali Bey 277
Ali Mustafa Efendi 212
Amasya 50, 53, 60, 89
Amasyalı Küçük Ahmed 269
Amcazade Hüseyin Paşa 105
Anadolu 38, 43, 44, 51, 52, 55, 57-60, 62-64, 66, 68-73, 76-78, 81, 83, 85, 86, 90-92, 98, 100-103, 107, 109, 110, 112, 116, 123-126, 129, 131, 133-135, 137-139, 144, 148, 149, 160, 161, 163, 165, 167, 168, 171-174, 176, 177, 179, 180, 184, 185, 187, 190, 196, 197, 204, 206, 216, 218, 220, 245, 248, 281, 294, 310, 328-331, 334, 335, 337
Anadolu Selçuklu Devleti 38, 68, 72, 78, 85, 331
Anadolu Türkü 310
Ankara 19, 39, 43, 44, 46, 49, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 70, 73, 77-79, 84-86, 89, 91, 92, 95, 98, 99, 102, 103, 105-108, 111, 113, 114, 116, 118, 121, 133, 150, 158, 169, 179, 180, 182, 183, 198, 201, 206, 213, 269, 277, 287, 289, 293, 295, 296, 299
Kalesi 108, 109

Savaşı 19, 39, 70, 78, 91
Ankaravî Mehmed Efendi 270
Anonim Osmanlı Tarihi 44, 46-48, 52, 183, 184, 188, 197, 287, 288
Antalya 52, 54, 55, 57, 71
Arap 144, 145, 219, 242, 251, 335
Arapça 50, 87, 90
Arnavut 95, 149, 280, 293, 296, 304, 310, 320
Arnavut Osman Ağa 280
Asafperver İbrahim Paşa, *bkz*. Kabakulak İbrahim Paşa
Aşçı Mehmed Paşa 295
Âşıkpaşazade 44, 45, 49, 83, 93, 179
At Meydanı 161, 207, 219, 221, 235, 238, 242, 248, 258, 265-269, 279-282, 296
Vakası 161
Avigdor Levy 309
Avrupa 70, 71, 96, 142, 145, 146, 182, 185, 186, 200, 206, 215, 289, 318, 335
Avrupalı 100, 146, 333
Avusturya 100
Ayasofya 282, 300
Ayas Paşa 96, 199
Aydın 45, 73, 78-83, 107, 110, 124, 125
Aydınoğlu İsa Bey 78
Aydınoğlu Mustafa Bey 82
Aydınoğlu Umur Bey 78
Aydınoğulları 73, 78, 79, 82, 90, 331
Aydınoğlu İbrahim Bahadır Bey
Azerbaycan 64, 156, 157

B

Babıali 104
I. Baybars 68
I. Bayezid 47, 70, 73, 75, 90, 180, 188
II. Bayezid 16, 51-55, 56, 65, 192-195, 197, 198, 345
Bafra 93
Bağdat 25, 27, 29, 101-103, 115, 128, 129, 133, 138, 149, 164, 166, 171, 263, 326, 334
Bahaî Mehmed Efendi 248
Baki Paşa 222
Baki Tezcan 59
Balıkesir 133-135, 136, 139, 140, 335
Balkanlar 38, 41, 42, 44, 70, 179, 180, 182, 185, 190, 212, 286, 315, 333
Balyabadra Kalesi 319
Başçavuş Ahmed Ağa 227
Batı 98, 143
Batı Anadolu 43, 126
Batılı 246, 260, 296
Batılılaşma 309
Bayburt 109
Kalesi 134
Bayezid Hamamı 293
Bayezid-i Veli *bkz*. II. Bayezid
Bayram Paşa 231, 237
Bedreddin İbn Cemâa 29, 326
Behram Paşa, Anadolu beylerbeyi 62
Bektaş Ağa 156
Belgrad 105, 189, 201, 202, 270
Benaki 318
Benî Bekr 97
Benî Kelb 142
Bergama 135
Kalesi 139
Bernard Lewis 31, 32
Beyşehir 160, 162, 163, 336
Bezistan 228
Bıyıklı Mahmud 265
Bigadiç 93
Bilal Ağa 268
Birgili Cennetoğlu 123, 124
Birgivî Ataullah Efendi 201
Bizans 71, 78-83, 88, 93, 180, 182, 183, 190
Boğdan 303
Bolu 156, 157, 195
Borgulu Kalesi 85
Bosna 116, 148-150, 257
Bosnalı 127, 148, 304
Bostancıbaşı Mehmed Ağa 217, 279, 280
Bostanzade Mehmed Efendi 212
Boşnak 129, 148, 278, 303, 310
Boşnak İbrahim Ağa 278
Boşnak Rüstem Paşa 303
Bozok Türkmenleri 59
Bozulus 170
Börklüce Mustafa 41, 42, 44-46, 48, 49, 65, 328
Bulgaristan 80
Burlū *bkz*. Safranbolu
Bursa 71, 72, 77, 79, 86, 92, 108, 109, 111, 156, 157, 170, 175, 181-183, 191, 268, 288
Büveyhîler 25
Büyük Selçuklu 65

C

Cafer Paşa, Adana valisi 161
Canbolatlar 98
Canbolatoğlu Ali Paşa 98, 99, 101, 103, 107, 111, 141, 145, 146, 332
Canbolatoğulları 98
Candaroğlu Beyliği 92
Candaroğulları 84, 86, 88-90, 94, 332
Canım Hoca Mehmed Paşa 311
Canik 155
Canpolatzade Mustafa Paşa 239
Caroline Finkel 54
Cebeci Ocağı 278
Celâl Bey, musahip 201
Celali 59, 60, 62, 64, 98-104, 106, 107, 109, 110, 112, 120, 121, 137, 159, 166, 170, 177, 333, 334
Celâlzâde Mustafa 53, 95-97
Cem Sultan 71
Cemşid, mahallî lider 102
Cenabî Mustafa Efendi 198
Cenevizliler 82, 88
Cennet, Birgili Cennetoğlu'nun annesi 124, 127, 245
Cevrî 138
Chalkokondyles 81, 82, 93, 180, 181, 183, 185, 190, 191
Cidde 218
Cigalazade Sinan Paşa 98, 99
Cimri *bkz*. Alaeddin Siyavuş
Cinci Hüseyin Efendi 151
Cinci Hüseyin Hoca 156, 247, 248, 251, 253
Claude Vanel 244
Comte de Bonneval *bkz*. Humbaracı Ahmed Paşa
Cündi Kemal Bey, Kayseri sancak beyi 56
Cündi Yusuf 166, 264

Ç

Çaldıran Savaşı 59
Çalık Ahmed Ağa 282
Çalık Ahmed Paşa 288
Çandarlı Halil Paşa 181-184, 186, 187, 189, 190, 194, 338
Çankırı 92
Çatalca 323
Çavuşzade Mehmed Paşa 160, 165
Çaylı İsa Ağa 162
Çerkez Mehmed Paşa 113, 120
Çevik Ali Ağa 284
Çınar Vakası 268, 342
Çingen 310
Çobanoğulları 84
Çorbacı Hasan Ağa 313
Çorlu 57, 287

D

Dalmaçya 148
Daltaban Mustafa Paşa 277
Damat Hasan Paşa 288, 290
Damat İbrahim Paşa 292-296, 298, 301, 343
Darüssaade 216, 217, 220, 221, 226, 273
Dean J. Kostantaras 319
Debbağzade Mehmed Efendi 275
Dede Efendi 276
Defterdar Sarı Mehmed Paşa 269, 270, 273-275
Defterdarzade Mehmed Efendi 153
Defterdarzade Mehmed Paşa 152
Dehhânî 76
Deli Birader Gade 167
Deli Hasan Ağa 305
Deli Hüseyin, yeniçeri 145
Deli İbrahim 297
Deli İbrahim Efendi 302, 306, 307
Deli Mustafa Ağa 301
Deli Ömer Ağa 298
Derviş Paşa 101, 171
Deshayes de Courmenin 144
Dımaşk 218
Dilaver Paşa 155, 176, 216, 218, 220-222, 225
Dimitri Kantemir 289
Dimitrios Leondarios, Selanik valisi 81
Dimitris Kastritsis 43
Dişlenk Hüseyin Paşa 107, 125, 127, 334
Divanıhümayun 209, 320
Diyarbakır 120, 129, 171, 173
Doğancı Mehmed Paşa, Rumeli beylerbeyi 209
Doha Müzesi 86
Donald Quataert 86, 119, 291
Doukas, tarihçi 44, 45, 71, 78-83
Dulkadiroğulları 62
Dürzi 140, 143, 146
Düzmece Mustafa 43, 71, 82, 92

E

Ebu Abdullah Halîmî 32
Ebu Said Bahadır Han 85
Ebu Yusuf 29
Edirne 42, 52, 82, 176, 179, 182, 183, 187, 188, 190, 191, 194, 200, 202, 257, 269-271, 276, 278, 280, 283-289, 339, 342
  Sarayı 183
Efes 79, 80, 81
Eflak 42, 48, 81, 90, 92, 303
Eflani 84, 85
Ege 80
  Adaları 317
ehvenişerreyn 28
El-Haj 275, 277, 278, 285, 286, 290
Elizabeth Zachariadou 78
Eltigani Abdulqadir Hamid 26
Emîr Korkmaz 141
Emîr Yunus, Maanoğlu Fahreddin'in kardeşi 143
Emîr Ahmed 89
Emîr Ali, Maanoğlu Fahreddin'in oğlu 145, 295
Emîr Çoban 85
Emîr Hasan, Maanoğlu Fahreddin'in torunu 146
Emîr Paşa 170
Enveri 74, 75, 317
  Düstûrname 75
Erdel 268
Erivan 115
Ermeni 68, 119, 121, 310
Erzincan Kalesi 134
Erzurum 112-117, 120-122, 134, 156, 157, 171, 284, 285, 287
  Kalesi 114, 116, 117, 121, 123
Eski Saray 214, 225
Eski Yusuf, bostancı 218, 219
Esterâbâdî 89, 90, 91
Everard Fawkener 313
Evliya Çelebi 125, 137, 151-154, 156-158
Evliya Hasan Ağa 294-296, 298
Eyüp 212
Eyüp Sultan 244, 280, 310
  sancağı 280
  türbesi 281
Eyyubi 98

F

Farsça 76
Faruk Sümer 63, 85
Fâtımî 25
Fatih Camii 233, 258, 259, 279
Fatih İbrahim 78
Fatih Sarıkaya 42
Fazlı Paşa 257
Fener 323
I. Ferdinand 101, 142
I. Ferdinand, Toskana büyük dukası 101, 142
Ferdinand Wüstenfeld 141
Ferhat Ağa 204
Ferhat Paşa 60, 61, 203, 207, 210-212, 340
Feridun Bey 202, 203, 204
Feridun M. Emecen 142
Fethiye Camii 78
Fetret Devri 19, 39, 43, 47, 65, 79, 83, 91, 94, 180, 181, 331, 332, 345
Fetvacı Hüseyin Ağa 272
Feyzullahefendizade Ahmed Efendi 276
Feyzullahefendizade İbrahim Efendi 276
Feyzullahefendizade Mustafa Efendi 276
Filhelenizm 318
fî sebîlillâh 34
Floransa 143, 144, 146
Fransa 291, 315
Fransız 14, 17, 21, 143, 144, 243, 295, 298, 309, 349
  Devrimi 14, 17, 21
Fransisken 146
Franz Babinger 182-184, 186, 358
Fuad Köprülü 39

G

Gabriel Piterberg 116, 117, 215
Galata 225, 247, 255, 293
Galatasaray 148
Gastun 320- 322
gayriislami 159
gayriortodoks 47
Gazâlî 19, 27-30, 326
  İhya-u Ulumi'd-din 27
Gedik Ahmed Paşa 193, 194, 339
Gelibolu 81, 82, 190
Gence 210, 211
George Sandys 141
Germiyanoğulları 73, 75, 79

Gevze 135
Geyhatu 84
II. Gıyaseddin Keyhüsrev 69
Giacomo Soranzo, elçi 208
Gianaki 303
Giovan Maria Angiolello 194
Girit 151, 156, 157, 164, 165, 247, 249, 250, 256, 263-267, 336, 342
Savaşı 342
Gördoslu Yusuf Bey 320
Grek 44, 88, 188, 250, 317-321, 348
Grigor, Ermeni Rahip 119, 122, 123
Gürcistan 278
Gürcü 95
Gürcü Abdünnebi Paşa 160-162, 336
Gürcü Mehmed Paşa 116, 138, 170, 173, 231
Gürcü Nevruz Bey 115
Güzelce Ali Paşa 215

H

H.A.R. Gibb 25, 26
Hacı Bektaş-ı Veli 62, 63, 64, 153
Hacı Efendizade, Amasyalı 159
Hacı Murad 320
Haçlı 96, 182, 186
Haçlı Seferleri 96
Hadım Ali Paşa 55
Hadis-i şerif 24
Hafız Ahmed Paşa 128, 130, 133, 138, 143, 221, 235- 237, 334, 341
Hafız Halil 46
Hafta 282
Hain Ahmed Paşa 94, 95, 97, 199, 336
Hakan Yılmaz 86
Halep 98-101, 103, 107, 113, 170, 171, 173, 176, 177, 218, 219
Kalesi 177
Halil İnalcık 44, 70, 86, 112, 119, 182
Halil Paşa 112-116, 120, 128
Halil Yahşi Bey, Aydın sancakbeyi 82, 83
Halkalı 212
Hama 99
Hamamcıoğlu, Abaza Hasan'ın damadı 176
Hamitoğulları 72, 73
Hamza Bey 82
Hamza Paşa 252
Hanefi 260
Hanya 164, 249
Harputlu Ali Ağa 272
Hasan Ağa 166, 170, 264
Hasanbeyzade Ahmed Paşa 116, 117, 222, 224, 230, 234, 235, 241, 243
Hasan Halife 52, 238, 239
Haseki Abdurrahman Ağa 305
Haseki Ağa 259, 299
Hatice Sultan 297
Hatice Sultan, IV. Mehmed'in kızı 270
Havernak Kasrı 250, 251
Haydar Paşa, Karaman beylerbeyi 56
Haydar Bey, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın amcası 103
Haydar Çelebi, başkâtip 200
Haydaroğlu 160, 162, 163, 166, 167
Haydaroğlu Mehmed, Celali liderlerinden 160
Hayır Bey 97
Henri Lammens 144, 146, 147, 361
Heratlı Mevlânâ Haydar 49
Hersekzade Ahmed Paşa 55
Heterodoks 19, 38, 39, 41, 43, 47, 48, 51, 65, 327, 332
Hezarpare Ahmed Paşa 151, 252, 267
Hırkaişerif 297, 310
Hızır Bey, İsfendiyar Bey'in oğlu 92
Hızır Kethüda 139
Hindistan 146
Hîre 250
H. Nihal Atsız 46
Hoca Abdürrahim Efendi, şeyhülislam 151, 162, 252, 282
Hoca Hızır 182
Hoca Ömer Efendi 138, 216, 219, 220-222, 321
Hoca Kasım 186
Hoca Sadettin Efendi 49, 50, 55, 56, 58, 61, 182, 184-187, 192, 193, 198
Hocazade Esat Efendi, şeyhülislam 214, 219, 223, 230
Hollanda 126, 334
Hollandalı 126
Honaz Kalesi 125
Horasan 76
Horpeşte 293
Hotin 149, 216, 218
Savaşı 217
Hristiyan 42, 43, 48, 80, 96, 145-147, 179, 180, 182, 314, 320-323
Humbaracı Ahmed Paşa 309
Hunyadi Yanoş 182

Hurufilik 44
Hüseyin, Maanoğlu Fahreddin'in oğlu 146
Hüseyin Paşa 98
Hüseyin Paşa, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın amcası 105
Hüseyin Tugi 116-118, 216, 218-221, 223, 225-231
Hüsrev Paşa, sadrazam 114-116, 120, 127-135, 138, 235, 238, 239
Hz. Ali 31, 328
Hz. Ayşe 31
Hz. Ebu Bekir 24, 25
Hz. Hüseyin 31
Hz. Muhammed 328

I

Isparta 159, 160, 336

İ

İbn Battuta 85- 87
İbn Fazlullah El-Ömerî
Mesâlikü'l-Ebṣâr 88
İbn Haldûn 26
İbn Teymiyye 25
İbrahim Artuk 86
İbrahim Bey, I. Süleyman Paşa'nın oğlu 71, 85, 88
İbrahim Paşa, Manisa sancak beyi 137
İbrahim Peçevi 63, 64, 105-107, 110, 116, 117, 120, 121, 130, 131, 206-208, 210, 212, 216-218, 222, 224, 227, 228, 232
Peçevi Tarihi 117
İbrahim Sarim Efendi 320
İbranice 224
İdris-i Bitlisî 46, 48, 49, 179, 185
İlhanlı 84, 85, 328
İlyas Paşa 132-140, 145, 334, 335
İnal Hatun 137
İngiliz 217-220, 222, 231, 232, 294, 313
İpşir Mustafa Paşa 150, 168, 253
İran 53, 56, 98, 100, 109, 111, 115, 149, 208, 292, 294, 333
İranlı 306
İsa Ağa 162, 163
İsa Bey 78, 185, 190
İsa Çelebi 91
İsfendiyar Bey 90-93, 332
İsfendiyar Beyliği 91
İsfendiyaroğulları 42, 43
İshak Paşa 185, 187, 190, 192, 193
İskender, Kötürüm Bayezid'in oğlu 53, 89, 115, 256
İskender Bey, Münşî 115
İskender Çelebi Bahçesi 256
İsmail Hakkı Uzunçarşılı 44, 92, 95, 118, 133, 180, 213, 277
İsmail Hami Danişmend 131
İspirizade Ahmed Efendi 300
İstanbul 31, 33, 38-39, 42-47, 50, 51, 53-55, 57, 62, 68-71, 74, 77, 78, 85, 86, 88, 91, 93, 95, 98, 100, 103, 105, 107, 109, 113, 114, 116, 117, 118, 124, 125, 128-130, 131, 135-138, 141-146, 148-153, 156-158, 160-163, 165, 166, 169, 171-173, 176, 177, 181, 183, 184, 188, 192-196, 199-204, 211-215, 219, 221, 225, 228, 229, 235, 238, 239, 241, 245-249, 253, 254, 256, 259, 265, 267-289, 292-296, 298, 301-306, 309, 310, 312, 317, 318, 320, 333, 335-339, 343, 344, 347
İstavroz Bahçesi 139
İtalya 142, 143, 335
İzmir 77-84, 98, 317, 319, 331
İzmiroğlu Cüneyd Bey 71, 78, 80, 84, 331
İzmit 161
İznik 42, 328

J

J.A.B. Palmer 179
James Porter 314
Jane Hathaway 13, 117
Johann Rudolph Schmidt 244
Johann Wilhelm Zinkeisen 124
Joseph Schacht 24
J. von Hammer 113, 360

K

Kabakulak İbrahim Paşa 311
Kâbe 220
Kadı Burhaneddin 89-91
Beyliği 89
Kadızâde Mehmed 97
Kâğıthane 294
Kahire 25, 43, 96, 217, 219
Kalesi 96

Kahveci Emîr Ali 295
Kalavrita 321
Kalavun Yusuf Paşa 113
Kalaylıkoz Ahmed Paşa 291
Kalenderoğlu Mehmed 102, 106, 111, 333
Kalender Şah 62, 63, 66, 329
Kandiye 164, 336
Kansu Gavri 54
Kaplan Giray 304- 306
Kara Abdullah Ağa 268
Karabıyıklıoğlu *bkz*. Şahkulu
Karaca Bey 182
Karaçelebizade, Abdülaziz Efendi 150, 151, 165, 224, 260
Kara Davut Paşa 225
Karadeniz 251
Karagöz Ahmed Paşa 55
Karagöz Paşa 52
Kara Haydaroğlu 166
Kara İbrahim Paşa 271
Kara İskender 53
Karakaş Mehmed 267
Karakaş Paşa 217
Kara Mahmud 136
Karaman 53, 55, 62, 68- 72, 74, 75, 77, 78, 110, 129, 138, 155, 156, 163, 169, 171, 173, 193, 204, 303
Karaman Bey 68
Karamanî Mehmed Paşa 192
Karamanoğlu Alaeddin Bey 69, 72-76
Karamanoğlu İbrahim Bey 71
Karamanoğlu Mehmed Bey 68-71, 73, 92
Karamanoğulları 67- 76, 78-80, 82, 83, 85, 90, 331
Karamızrak 226
Kara Murad Ağa 156, 162, 256
Kara Musa Paşa 95, 96
Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu 246-248, 269
Kara Sait 102, 107
Kara Sefer Paşa 154, 158
Karayazıcı Abdülhalim 107
Karen Barkey 60
Karesi 124, 133, 135, 136, 138-140
Karıştıran Ovası 196
Karlofça Antlaşması 276, 343
Kasım Bey, İsfendiyar Bey'in oğlu 92, 93
Kasım Paşa 138, 185
Kastamonu 42, 84, 85, 87, 89-92, 167
  Kalesi 85
Katırcıoğlu Mehmed Paşa 159, 164-166, 169, 336
Kâtip Çelebi 108, 110, 116, 120, 122, 124, 142, 147, 151, 163, 217, 218, 221, 225, 227, 228, 236, 238-240, 248, 251-253, 255, 256, 259, 260
  Fezleke 108
Katolik 323
Kavanoz Ahmed Paşa 288
Kaymak Mustafa Paşa 293-296, 344
Kayseri 50, 120
Kazasker Manisalı Çelebi 192
Kazdağı 124, 135
Kazzaz Ahmed, Celali liderlerinden 161, 162
Kefe 195, 196
Kehle 311
Kekeç Mehmed 107
Kelender Uğrusu, subaşı kethüdası 231
Kel Mehmed Ağa 298
Kemalpaşazade 188
Kemal Yavuz 43
Kemankeş Ali Paşa 234
Kemankeş Kara Mustafa Paşa 246, 247
Kerbelâ 237
Kethüda Mehmed Paşa 294, 295, 299
Khaled Abou El Fadl 23
Kıblelizade Ali Bey 277, 282
Kıbrıs 101, 288, 290
IV. Kılıçarslan 68, 84
Kırım 156, 157, 195, 244, 255, 286, 305
Kırımlı 277
Kızılbaş 52, 53, 56, 58, 102, 110, 133
Kilikya 68
Kilis 98
Kilisli Kör Musa 241
Klaudiotes 78
Koca Dilaver Paşa 176
Koca Sinan Paşa 207, 211, 213
Koçi Bey 254
Konya 33, 57, 68-72, 76, 85, 164
  Ovası 70
II. Kosmas 142, 143
II. Kosova Savaşı 188
Kölemenler 96
Köprülü ailesi 124
Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 269
Köprülü Fazıl Mustafa 291
Köprülü Fazıl Mustafa Paşa 272, 273

Köprülü Mehmed Paşa 112, 154, 155, 173, 175-177, 268, 269, 337, 342
Köprülü Mustafa Paşa 272, 273, 275
Köprülüzade Abdullah Paşa 280
Köprülüzade Abdullah Paşa, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu 280
Kör Hüseyin Paşa 154
Köse Mehmed Ağa 138, 239
Kösem Sultan 120, 151, 214, 235, 243-245, 249, 254, 256, 260
Köse Musa Paşa 251, 252
Kötürüm Bayezid 89, 90, 332
Kral Hetum 68
Kudüs 144
Kureyş 25
Kureyşli 325
Kurke 268
Kurtçu Doğan 185, 190, 191
Kurt Hasan 82, 83
Kusayr 218
Kutsizade 306
Kuyucu Murad Paşa 101, 105, 108-110, 119, 141, 143, 333-335
  Türbesi 119
Küçük Ahmed Paşa 139, 140, 145
Küfrî Ahmed Efendi 273
Kürt 98, 102, 166, 172, 173, 264, 310
Kürt Mehmed Ağa 166, 264
Kütahya 137

L

Ladikli Mustafa Efendi 288
Ladislas, kral 182
Lahmi 250
Lala Mustafa Paşa 213
Lale Devri 292
Latince 127
Laz 310
Leh 217
Lehistan 215
Leslie Penn Peirce 232
Limnos Adası 81
Lord Charlemont 318
XIII. Louis Fransa Kralı 146
XIV. Louis Fransa Kralı 291
Lübnan 141

M

M. Çağatay Uluçay 52, 53, 55, 56, 58, 124, 125, 127, 129, 133-137, 139, 163, 166, 168, 169, 174, 175
Maanoğlu Fahreddin 99, 100, 140, 141, 144, 335
Maanoğulları 141
Macaristan 271, 278
Mahfiruz Sultan 214
Mahi Hatunoğlu Hasan 139
I. Mahmud 296, 300, 302, 308-310, 312, 314, 324, 344, 346, 348
II. Mahmud 310
Mahmud Efendi, başdefterdar 209, 220, 281
Mahmud Paşa, Karaman beylerbeyi 62, 176
Makbul İbrahim Paşa 62, 199, 330, 332
Malta 143, 145, 146
Mani 76, 317-319
Manisa 45, 54, 107, 109, 125, 126, 136, 137, 187, 204
Manolaki 303
II. Manuel 81
Maraş 109, 112, 113
Mâverdî 24-27, 30, 31, 48, 49, 325-327, 335
Mazaris 78
  Journey to Hades 78
Medine 102
I. Mehmed 42, 47, 65, 70, 77, 81, 93, 180, 332
II. Mehmed 71, 77, 181, 182, 183-186, 188, 190, 191, 194, 209, 338
IV. Mehmed 17, 146, 161, 174, 263, 265, 266, 269-271, 275, 276, 278, 282, 285, 289, 342, 343, 345, 346
VI. Mehmed 324
Mehmed Ağa, bostancıbaşı 125, 280, 283
Mehmed Ağa, harem ağası 232
Mehmed Ağa, yeniçeri kethüdası 121
Mehmed Efendi, yeniçeri kâtibi 129
Mehmed Halife 161, 248, 250, 253, 257, 268
Mehmed Neşrî 43, 45, 48, 73, 75-77, 83, 90, 92, 93, 182, 191
Mehmed Şükrü Bey 319
Mehmet Edirnevî 103, 105, 201, 209
Mehmet Çelebi Efendi, Şeyhülislam 104
Mekke 102, 218, 222, 281
Memluk 54, 96, 193
Menteşeoğlu İlyas Bey 79
Menteşeoğulları 72, 73, 83, 90

Mere Hüseyin Paşa 229, 230, 233, 240
Merzifon 89
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 269
II. Mesud 84
Mesut, Maanoğlu Fahreddin'in oğlu 145, 146, 295
Mevlana 76
Mevlana Süleyman 50
l-Es'ile ve'l-ecvibetü'l-müte'alliḳa bi-Câmi'i'l fuṣûleyn 50
Mevlevihane 141
Mısır 25, 54, 88, 90, 94-97, 154, 196, 199, 216-218, 249, 273, 295, 332, 339
Michel Balivet 39
Midilli 136, 164
Mikal Voda 303
milliyetçi/lik 17, 315, 316, 321, 344, 348
I. Mirčea 90
Mirzade Şeyh Mehmed 276
Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi 283, 298, 299
Moğol 69, 74
Molla Neşrî 185
Mora 13, 15, 16, 17, 188, 315, 317-323, 348
Moskof 255
Muhsinzade Mehmed Paşa 317, 322
I. Murad 69, 70, 72, 74-76, 89, 93, 179
II. Murad 71, 81- 83, 85, 92, 93, 180-190, 331, 338
III. Murad 205, 206, 209, 210, 340, 345
IV. Murad 105, 113, 114, 116, 118, 119, 128, 130, 131, 138, 140, 144, 145, 147-149, 160, 233-246, 254, 258, 262-264, 269, 333, 335, 341, 345, 346
V. Murad 17
Murtaza Paşa, Özü beylerbeyi 130, 176, 177, 238
Musa Çelebi 42, 43, 47, 48, 80, 83, 92, 180, 181, 238, 239, 328
Muslihuddin Ağa 156
Muslihüddin Efendi 248
Muslu Beşe 295, 304
I. Mustafa 17, 144, 148, 214, 222, 225, 226, 231, 232, 234, 235, 261, 346
II. Mustafa 17, 275-278, 280, 281, 283-287, 289, 291, 300, 308, 312, 343
IV. Mustafa 17
Mustafa Ağa, Hüseyin Paşa'nın oğlu 105, 200, 301
Mustafa Ağa, yeniçeri ağası 200
Mustafa Akdağ 106
Mustafa Bey 82, 191, 193, 194
Mustafa Çavuş, yeniçeri 125
Mustafa Çelebi, I. Mehmed'in oğlu 92, 93
Mustafa Efendi, kethüda 223
Mustafa Nuri Paşa 60, 121, 122, 123, 295, 296
Mustafa Paşa, başdefterdar 130
Mustafa Paşa, Şam beylerbeyi 144
Mustafa Safi 105, 109, 110
Müftü Mehmed Efendi 346
Münir Aktepe 292, 301, 310, 318

N

Naîmâ Mustafa Efendi 100, 101, 103, 105, 112, 115, 118-121, 124, 125, 127, 129-131, 133-142, 145-147, 150-152, 154, 157, 158, 162-169, 172, 174-176, 212, 236, 238-240, 242, 245, 246, 249-253, 256, 257-262, 264-267, 269, 277-279, 283, 289
Nakibüleşraf Gubari Efendi 221
Napoli 143
Nasıra Bazilikası 146
Nasuh Ağa 222
Nasuh Paşa 143, 144
Nef'î 138
Nemrut 139
Nicolini Orlando, elçi 126
Niğbolu 80
Savaşı 70, 72
Niğdeli Nuri Bey 161
Nişancı İbrahim Paşa 181
Nişancı İsmail Paşa 273
Nizâmülmülk 19
Numan, kral 250, 251
nümizmatik 85

O

Oğuz Han, Şehzade Cem'in oğlu 194
Ohri 80
Ohrili Hüseyin Paşa 222, 226, 237
Olcaytu 85, 328
Orhan Çelebi 185
Orhan Gazi 73, 75, 86-88, 179
Orta Cami 225, 227, 228, 231, 255, 259, 303
Ortodoks 19, 39, 41-44, 50, 51, 57, 64-66, 140, 317, 323, 328, 329, 348
Oruç Bey 46, 70, 179, 182, 189

Oruç Ovası 102
II. Osman 16, 17, 112-114, 116-118, 120, 122, 123, 144, 148, 149, 213-220, 222, 223-233, 235-237, 243, 257, 260, 262-264, 333, 340, 342, 345
Osman Ağa 267, 280
Osman Gazi 69, 73, 86
Osmanlıca 46, 73, 126
Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) 317
Osmanoğulları 43, 44, 46, 49, 69, 70, 73-77, 83, 86, 88, 91, 93, 179
Otlukbeli Savaşı 331

Ö

Ömer Ağa 204, 298, 299
Ömer Efendi, hekim 138, 216, 219-222, 321
Özü 130

P

Palmira Brummett 13
Pammakaristos Manastırı 78
Pandora'nın Kutusu 205, 210
Papazoğlu Mavromihali *bkz*. Hacı Murad
Pasarofça Antlaşması 292, 293, 343
Paşa Kapısı 290
Paşmakçızade Abdullah Paşa 296
Paşmakçızade Ali Efendi 282, 288
Patrona Halil 292, 294-299, 301, 303, 308, 312, 344
V. Paul Papa 144
Paul Rycaut 244, 261, 300
Paul Wittek 69, 79, 180
Pehlivan Halil Ağa 305-307
Perihan Hanım, İpşir Mustafa Paşa'nın eşi 150
Pertev Paşa 203
Pîrî Mehmed Paşa 95
Piyale Paşa 203
Polonya 271
Polonyalı Simeon 145-147
Prens Bahram 250
Prozor 148

R

Rafiziler 102
Rafizilik 110
Rami Mehmed Efendi 277
Rami Mehmed Paşa 283, 290
Revan 145, 149, 303
Reyhan Ağa 172
Rhoads Murphey 215
Rodos 95, 96, 199, 319
Roma 144
Rosental 26
Rulhière 318
Rum 38, 88, 138, 239, 240, 310, 318
Rum Abdalları 38
Rumeli 38, 52, 56, 59, 75, 81, 88, 92, 95, 134, 135, 149, 173, 174, 176, 180, 185, 189, 195, 209, 276, 281, 282, 288, 289, 310, 318, 329
Rumeli Hisarı 281
Rumiye 147
Rum Mehmed, sipahilerin lideri 138, 239, 240
Rus 317, 320, 321
Rusya 317
Rüstem Paşa 193, 194, 303

S

Sadabad 309
Safevi 19, 62-65, 66, 115, 328, 329
Safiye Sultan 212
Safranbolu 85, 87
Sakız Adası 43, 288
Sakka Mehmed 239
Salih Paşa, veziriazam 150, 252
Samsun 93, 133
Sancakışerif 105, 270, 274, 280, 298, 311
Sandwich 293-295, 297, 299
Şanūb *bkz*. Sinop
Saraçhane 228
Sarı Kâtip 167
Sarı Kenan Paşa 175
Sarı Mehmed Ağa 121
Saruca Paşa 185
Saruhan 73, 109, 110, 124, 125, 127, 128, 133-136, 138, 139, 163, 166, 168, 169, 174, 175
Saruhanoğulları 72, 73, 90
Sasani 250
Sekbanbaşı Murtaza Ağa 280
Selanik 81
Selânikî Mustafa Efendi 201, 202, 204, 205, 207, 208
Selçuklu 27-29, 38, 43, 44, 68, 69, 72, 78, 84, 85, 94, 326, 331
I. Selim 54, 56, 95, 97, 195, 198, 199, 213, 329, 345

II. Selim 200, 202-206, 208, 339, 345
III. Selim 17, 310
Semendre 56
Semîn Mehmed Paşa *bkz*. Sultanzade Mehmed
Serdarıekrem Süleyman Paşa 269, 271
Serfice 323
Seydi Ahmed Paşa 173
Seyfoğlu Yusuf Paşa 100, 113
Seyit Mehmed Ağa 252
Seyyid Ali Efendi 281
Seyyid Feyzullah Efendi 275, 277, 278, 282
Seyyid Hasan Paşa 313
Seyyid Mahmud Efendi 281
Sieur du Loir 243, 244, 254, 260
Silahtarbaşı Rıdvan Ağa 211
Silahtar Mehmed Ağa 267, 268, 283
Silahtar Mehmed Paşa 303
Silahtar Yusuf Paşa 247, 249, 250
Silifke 102
Simone de Quarto 88
Sinimmar 250
Sinop 84, 85, 88-92
Sipah 187, 311
Sisam Adası 45
Sivas 14, 58, 59, 61, 113, 114, 149-152, 154, 155, 156, 158, 169, 171, 253, 336, 337
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi 59
Siyavuş Paşa 169, 170, 209, 210, 270, 272, 273
Softa İsyanı 59
Sofu Mehmed Paşa 214, 258, 259, 261, 264, 266
Sokollu Mehmed Paşa 201, 204, 206, 207
Solak Mehmed Ağa 132
Solakoğlu *bkz*. İlyas Paşa
Solakzâde 246
Soma 132
Söğüt 162
Subhî Mehmed Efendi 295, 296, 300, 301, 305, 307, 309, 311, 313
Sultan Abdülaziz 17
Sultan Ahmed Camii 160, 229, 241, 265
Sultan Ahmed Han Türbesi 246
Sultan Ahmed Meydanı 268
Sultan İbrahim 17, 148-151, 161, 243, 245-265, 271, 272, 282, 294, 336, 341, 342, 345
Sultanzade Mehmed Paşa 248
Suraiya Faroqhi 119
Suriye 99, 125, 137, 332, 337
I. Süleyman 62, 84, 85, 95, 199, 202, 241, 285, 339, 345
II. Süleyman 89, 90, 272, 274, 275, 309, 343, 345, 346
Süleyman Ağa, darüssaade ağası 216, 220-222, 224, 225
Süleyman Çelebi 79, 80, 81, 92, 181
I. Süleyman Paşa 84
II. Süleyman Paşa 90
Süleymaniye Medresesi 247
Süleyman Paşa, Orhan Gazi'nin oğlu 74, 84, 85, 90, 179, 269-271
Süleyman Penah Efendi 319, 321
Sünni 18, 23, 26, 29, 31, 32, 34, 35, 42, 51, 58, 62, 65, 66, 76, 325-329, 338
Sydney Nettleton Fisher 192

Ş

Şaban Er 42
Şadi Paşa 60
Şafii 24, 27, 29, 30, 179, 325
Şah Abbas 102, 103, 115, 116, 128
Şah İsmail 52- 57, 59, 63, 64
Şahkulu 51-59, 62, 65, 66, 195, 196, 329, 330
Şah Tahmasb 305
Şam 100, 102, 138, 139, 142-145, 149, 156, 173, 216, 218, 219, 248
Şamî Yusuf Efendi 245
Şamlı Mehmed Ağa 267
Şebinkarahisar 113
Şehabettin Paşa 181, 184, 185, 187-190
Şehla Ahmed Paşa 313
Şehsuvaroğlu Ali Bey 61
Şehzade Alaeddin 57
Şehzade Ahmed 53-57, 195, 196, 197, 277, 339
Şehzade Ahmed, II. Bayezid'in oğlu 339
Şehzade Bayezid, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu 192, 339
Şehzade Bayezid, I. Ahmed'in oğlu 132, 192, 193, 204, 205, 243, 339
Şehzade Bayezid, II. Selim'in kardeşi 205
Şehzade Cem 192, 193, 339
Şehzade İbrahim, II. Ahmed'in oğlu 243-245, 275, 286, 346
Şehzade Kasım 243, 245
Şehzade Korkut 53, 54, 56, 195, 196
Şehzade Mehmed, I. Ahmed'in oğlu 207, 215, 230, 256, 260, 261, 338

Şehzade Murad 53, 54, 58, 93, 206, 234, 235
Şehzade Süleyman, I. Ahmed'in oğlu 195, 243
Şehzade Şehinşah 57
Şekerpare Hatun 250, 252, 253
Şemdanizade 301, 305, 306, 310, 313, 317, 318
Şemseddin Yaman Candar 84
Şemsi Han 128
Şevki Nezihi Aykut 86, 114, 116
Şeyh Bedreddin 39, 41-44, 46-51, 58, 65, 92, 328, 329
Câmi'u'l-fuşûleyn 50
Vâridat 42, 47
Şeyh Celal 59-62, 66, 329
Şeyh Haydar 52
Şeyhoğlu *bkz*. Şahkulu
Şeyhülislamzade Mehmed Çelebi 255
Şeytankulu *bkz*. Şahkulu
Şîa *bkz*. Şii/lik
Şii/lik 19, 52, 53, 58-60, 62, 65, 66, 109, 329, 330
Şikârî 69, 70, 72-76, 331
Karamannâme 69, 70, 72-76
Şükrullah Efendi 45

T

Tabanıyassı Mehmed Paşa 241
Taberî 250
Talha bin Ubeydullah 31
Tanrıbilmez Ahmed Çavuş 207
Tarakçı Hüseyin Paşa 107
Taşköprülüzade Ahmed Efendi 50
Tatar 74, 217, 274, 304
taun 257
Tavukçu Mustafa Paşa 161, 164
Tayyaroğlu Ahmed Paşa 173
Tebriz 211
Teke 74
Tekeoğulları 72
Temeşvar 104, 105
Tezcan 59, 134, 220, 223, 232
Vadisi 134
Thomas Roe, İngiliz elçi 217-220, 222, 231, 232
Thomas W. Gallant 318
Tırhala 323
Timur 44, 47, 65, 76, 78, 91, 92, 94, 141, 180, 331
Tiryaki Hasan Paşa 102
Tokat 60, 129, 130, 155, 158
Kalesi 158
Topal Mehmed Paşa 162, 163
Topal Recep Paşa 131, 235, 237, 240, 341
Topçular Kâtibi 98, 102-105, 107, 109, 110, 133-135, 139, 142, 212, 234, 235, 237, 238, 246
Topkapı Sarayı 193, 198, 214, 220, 256, 344
Torlak Kemal 41, 42, 45, 46, 48, 49, 65, 328
Toronto Üniversitesi 13
Toskana 101, 102, 142, 143, 144, 146, 147, 335
Trablusşam 99, 102, 113
Trabzon 57, 156, 157, 195
Trakya 41, 80
Transilvanya 189
Tripoliçe 320
Tuna 212
Nehri 80
Tunus Fatihi *bkz*. Koca Sinan Paşa
Turgut Bey, İsfendiyar Bey'in oğlu 93
Turhal 60
Tursun Bey 183, 186
Tarih-i Ebü'l-Feth 183, 186
Tutsak Ali Paşa 176
Türkçe 33, 73, 88, 164, 165
Türkmen 38, 39, 62, 63, 65, 68, 84, 87, 89, 102, 162, 166, 170, 173, 218
Tütünsüz Hüseyin Paşa 201

U

Ubido Kalesi 194
Uğurluoğlu 187
II. Umur Bey 79
Uzun Hasan 71

Ü

Ünal Kılıç 14
Üsküdar 110, 120, 153, 156, 166, 192, 196, 236, 237, 264, 295, 296
Üsküdarî Mahmud Efendi 220

V

Vaka-i Vakvakıyye *bkz*. Çınar Vakası
Vardar Ali Paşa *bkz*. Varvar Ali Paşa
Varna 181-186, 188, 189, 338
Savaşı 181-184, 186, 188, 189, 339
Varvar 149

Varvar Ali Paşa 148-159, 168, 246, 253, 254, 294, 336
Makâlât 149
Varvarî *bkz*. Varvar Ali Paşa
Vecihî Hasan 152
Veli Dündar 63
Venedik 80, 186, 208, 247, 260
Venedikli 103
Veziriazam Bayezid Paşa 81, 82
Victor Ostapchuk 14
Vidin 293, 298
Vildanzade Ahmed Efendi 108
Villeneuve 298, 301
Vincent Mignot 296, 297
Virginia Aksan 13
Viyana 269, 276, 291
II. Viyana Kuşatması 291

W

W. F. Carl Giese 45
William J. Griswold 99

Y

Yahudi 117, 224, 225, 228, 229, 232, 310
Yahya Bey, mülazım 229
Yakup Bey 77
Yazıcızade Ali 85
Yedikule 104, 198, 212, 227, 228, 231, 268, 273, 341
Yeğen Osman Paşa 269, 270
Yemen Fatihi *bkz*. Koca Sinan Paşa
Yeni Cami 245, 264
Yeniçeri Ocağı 179, 180, 196, 288, 292, 293
Yeni-il 166
Yenişehir 86, 323
Yorgi Mavromihali *bkz*. Mehmed Şükrü Bey
Yörük 75, 288
Yunan 303, 314, 319
Yusuf Ağa, yeniçeri ağası 138, 217, 273
Yusuf Cemal 223
Yusuf Paşa 100, 107, 110, 113, 247, 249-251

Z

Zağanos Paşa 185
Zaimoğlu 321
Zanta Adası 320
Zekeriyyazade Yahya Efendi, şeyhülislam 128, 231, 235, 243, 245, 247
Zenta 276, 286
zerküllah 45
Zerrin Günal 92
Zigetvar 201
Zuhuri Danışman 100, 105, 162, 163, 165, 212, 254
Zurnazen Mustafa Paşa 164, 268
Zübeyde Güneş Yağcı 133
Zübeyir bin Avvam 31
Zülali Hasan Efendi 294, 300, 307